

Aurelijus Augustinas

POKALBIAI SU SAVIMI

ĮVADAS

"KALBĖJAUSI PATS - AUGUSTINAS SU AUGUSTINU"

Rašyti apie Augustiną ir jo kurinius visuomet labai sunku, nes apie tai jis pats yra daug ir iškalbingai pasakojęs savo veikaluose, ypač "Išpažinimuose" ir "Pataisymuose". Sunku ir dėl to, kad veik neįmanoma prilygti Augustino raštų įtaigai, dėstomos minties aiškumui bei kalbos grožiui. Tačiau sunkiausia tai, kad, pradėjus kalbėti apie Augustiną, neišvengiamai tenka paliesti labai daug dalykų. Jis pats drąsiai imdavosi vis naujų klausimų, keitėsi, brendo ir augo nepaprastai greitai. Augustinas ieškojo ir rado, beldėsi, ir jam buvo atidaryta. Sąžininga šio giliai į save pasinėrusio žmogaus svarstymų kelionė paliko daugybę ženklų - kūrinų, labai įvairių ir skirtingų. Atrodytų, kas bendra tarp pirmųjų Kasiciake (/Cassiciacum/) parašytų kartais paviršutiniškų, nesklandžių, dirbtinokų filosofinių dialogų "Prieš akademikus", "Apie palaimingą gyvenimą", "Apie tvarką" ar "Pokalbiai su savimi" ir tokių Hipone (/Hippo/) pražyduusių mąstymo šedevrų, kaip "Išpažinimai", "Apie Trejybę", "Pradžios knygos tiesioginės prasmės paaiškinimai" ar "Dievo valstybė"? Lyg ir nieko. Išskyrus Augustiną kiaurai užvaldžiusį troškimą, tikrą visa įveikiančią filosofo aistrą pažinti save ir Dievą.

386 m. rugsėjo mėnesį trisdešimt dvejų metų Augustinas iš vakarinės Imperijos pusės sostinės Milano persikelia į mažytį kaimelį Alpių priekalnėse Kasiciaką. Čia savo vila jam leido naudotis kolega retorikos profesorius Verekundas. Įspūdingo gamtovaizdžio apglėbtoje viloje kartu su Augustinu apsigyvena jo motina Monika, vyresnysis brolis Navigijus, sūnus Adeodatas, du pusbroliai, du privatūs mokiniai ir didžiausias jo viso gyvenimo draugas Alypijus.

Iki tol Milane praleisti vieneri metai buvo Augustino vidinio gyvenimo krizės protrūkio metai. Čia jis pasiekė aukščiausią savo pasaulietines karjeros tašką, eidamas Vakarų Imperijos sostinės Milano retorikos profesoriaus pareigas, savotišką Imperijos "propagandos ministro" tarnybą. Bet Augustinas meta pasaulietinę karjerą ir pasirenka nuošalų, ramų filosofijos studijų bei nedalyvavimo valstybės veikloje /otium liberale/, "kilnaus neveiklumo", gyvenimo būdą. Svarstymai apie karjerą ir jos išsižadėjimą "Pokalbiuose su savimi"¹ Augustinui - ne vien abstraktus, filosofui privalomi pagvildenimai, bet paties jo gyvenimo galimybių apmąstymai.

Tais metais toliau kilti karjeros laiptais svajojęs Augustinas buvo nusprendęs vesti. Anu laiku papročiu vedybos reiškė sudėtingą teisinį kontraktą, kurį galėjo sudaryti tik apylygę visuomeninę padėtį užimančios šeimos. Talentingo gražbylostės mokytojo padaryta karjera, globėjai ir pažintys leido tikėtis geros partijos, ir Augustino motina Monika jau buvo jam radusi kilmingą didelių turtų paveldėtoją. Jis buvo nieko prieš ir atgal į Afriką išsiuntė savo sugyventinę, su kuria buvo išgyvenęs beveik penkiolika metų ir iš kurios turėjo sūnų Adeodatą. Bet staiga pareiškia nenorį vesti, nebenorį toliau siekti karjeros. Augustinas puikiai žinojo, kokia jėga traukia moters glamonės. Šis sąžiningai atviras žmogus išdrįsta apie tai rašyti savo "Pokalbiuose su savimi"². Kaip ir svarstymai apie karjerą, tai pirmi žingsniai "Išpažinimų" link.

Tais metais Milane Augustinas pagaliau visiškai atsikratė manichėjų. Dar mokytojaujant Kartaginoje (376-382), jam ėmė kilti pirmosios abejonės. Rimčiau nesigilinus lyg ir įtaigus

manichėjininkų mokymas apie iš esmės skirtingus Šviesos ir Tamsos karalysčių pasaulius ir judviejų tarpusavio kovą Augustinui ėmė nesiderinti su moksliniais graikų astronomijos duomenimis³. Dar Tagastoje (/Thagasta/), kur teko praleisti metus po studijų Kartaginoje, dėl manichėjybės Monika buvo taip smarkiai užsirūstinusi ant Augustino, kad neleido gyventi savo namuose⁴. Dar visai neseniai, tik praėjusiais metais, dėstydamas Romoje, Augustinas buvo gyvenęs bičiulio, manichėjininkų "klausytojo", namuose ir lankęs manichėjininkų "išrinktojo" vedamus sektos susirinkimus⁵. Manichėjybę įveikti Augustinui padėjo Ciceronas. Tik fragmentais mums išlikęs jo dialogas "Hortenzijus" prieš 14 metų buvo pažadinęs studento Augustino meilę filosofijai⁶. Dabar to paties Cicerono skelbiamas iš Akademijos perimtas skeptiškas požiūris į teiginį, kad egzistuoja vieni vieną tikroji tiesa ir ją tikrai galima pažinti, padėjo Augustinui išsižadėti vienintelę tikrą tiesą skelbusios manichėjybės. Formalus atsižadėjimo ženklas - Augustinas tampa katalikų Bažnyčios katechumenu. Tai, beje, reiškė labai nedaug - tik tai, kad Augustinas nori kada nors, ateityje, krikštytis. Gal po metų, gal po dešimt ar trisdešimt... Beje, neužmezgus kad ir menkiausių ryšių su Bažnyčia, katalikiškoje Imperijos sostinėje buvo sunku tikėtis padaryti didesnę karjerą.

Lemtingaisiais 385-386 m. Augustinas sirgo. "Pokalbiuose su savimi" jis dažnai kalba apie "kančios baimę"⁷, "krūtinės ligą"⁸, "dantų skausmą"⁹.

Vėliau Augustinas irgi sirgs nemažai. Tačiau jau daugiau niekuomet nebesiskųs "krūtinės skausmu", dėl kurio buvęs priverstas atsisakyti dėstytojo darbo¹⁰, skausmu, kuriame, vėlesniu jo pasakymu, slepiasi pirmuosius mūsų tėvus į nuopuolį atvedęs išdidumas¹¹. "Dantų skausmas", kuriuo Augustinas skundžiasi "Pokalbiuose...", taip pat praėjęs stebuklingai: "Ir nepamiršau, ir nenutylėsiu Tavo rykščių čaižumo ir stebėtino Tavo gailėstingumo greitumo. Tuomet kankinai mane dantų skausmu, ir, kai šis taip įsisiautė, kad nebegalėjau kalbėti, staiga mano širdis sumanė prašyti visų, kas buvo su manimi, kad Tave, visokios sveikatos Dieve, maldautų už mane. Kai tik sulenkėme maldai kelius, pranyko skausmas"¹². Tačiau labiausiai tais metais Augustiną paveikę įvykiai buvo neoplatoniku filosofijos atradimas ir mistinis išgyvenimas Milano sode.

Apie Augustino neoplatonizmą privalu pakalbėti platėliau. Tuo metu ši filosofijos kryptis buvo labai populiari Milano aukštuomenėje. Augustino paliktos žinios leidžia atkurti buvus visą neoplatoniku intelektualu draugiją: Manlijus Teodoras (jam skirtas vienas iš Kasiciake parašytųjų Augustino dialogų - "Apie palaimingą gyvenimą"), Zenobijus (jam dedikuotas dialogas "Apie tvarką"), Hermogenianas¹³. Nemenką šios filosofijos išmanymą atskleidžia ir paties Milano vyskupo Ambraziejaus pamokslai. Neoplatonizmas - naujas "atsigręžimas" į Platoną, stengiantis suderinti ir susisteminti įvairiuose jo dialoguose dėstomas mintis bei atsižvelgti į Aristoteli - atsirado Aleksandrijoje¹⁴ ir viršūnę pasiekę Romoje filosofijos mokyklą vedusio Plotino (205-270) traktatuose, vadinamuose "Eneadomis". Kai kuriuos ju Augustinas buvo skaitęs, kaip ir Plotino mokinio Porfyrijaus bei Porfyrijaus mokinio Jamblichio raštus. Vėliau "Išpažinimuose" susidūrimą su šia filosofija Augustinas laikys Dievo pirštu. "Ir norėdamas pirmiausia man parodyti, kaip išpuikėliams priešini, o nuolankiesiems duodi malonę ir koki tavo gailėstingumą parode Tavo nusizeminimo kelias, kai Tavo Žodis tapo kūnu ir gyveno tarp žmonių, parūpinai man per vieną nežmoniškai išsiputusi žmogų kai kuriu platoniku knygu, kurios buvo išverstos iš graiku kalbos į lotynu."¹⁵ Veltui istorikai mėgino susekti, kas buvo tas "vienas nežmoniškai išsiputęs žmogus"¹⁶. Rašydamas Išpažinimus Augustinas, matyt, tyčia nusišėpė jo vardą, kad šiame įvykyje labiau pabrėžtų Dievo valią¹⁷.

Į Milano neoplatonikų draugiją buvo susibūrę krikščionys. Tai nėra kuo įprasčiausias dalykas. Nors ir negausus, Italijoje vis dar smilko ir pagonių kultūrinis judėjimas; pakanka

prisiminti Augustino amžininkus Makrobijų, Arnianą Marceliną ar garsųjį senatorių Simachą. Kaip tik jiems, o ne krikščionims, regis, labiau pritiko žavėtis ir mėgdžioti sąmoningai prieš krikščionis nusiteikusį Plotiną ir ypač Porfyrijų¹⁸; tai, beje, jie ir darė. Ir priešingai, galbūt kaip tik dėl šios priežasties, tokios įtakingos idėjinį pagonybės pagrindą gynusios filosofijos ypač turėjo vengti krikščionys. Tačiau buvo kitaip. Draugiškam krikščionybės požiūriui į neoplatoninę filosofiją atsirasti lemiamos reikšmės turėjo du labai svarbūs asmenys - Gajus Marijus Viktorinas ir Simplicianas.

Viktorinas (apie 275-361), kaip ir Augustinas, buvo kilęs iš Afrikos, dėstė retoriką įvairiuose Italijos miestuose ir galiausiai Romoje, kur net buvo nusipelnęs didžiausios šlovės - jam dar gyvam pastatyta statula forume. Butent Viktorinas "platoniku knygas" iš graiku kalbos išvertė į lotynų kalbą. Bet tai dar ne viskas - gyvenimo pabaigoje Viktorinas krikštijosi. Jo pavyzdys buvo nepaprastai įtaigus ir svarbus Augustinui¹⁹. Drauge Viktorino krikštas lotynu akyse tartum pakrikštijo ir visą neoplatoniku filosofiją. "Pasveikino mane, kad pataikiau ne į kokiu kitu filosofu raštus, pilnus melo ir apgaulės pagal šio pasaulio elementus. Šie gi raštai įvairiausiais budais rodo į Dievą ir Jo Žodi"²⁰, - taip Augustinui sake kitas visam Milano neoplatoniku būreliui svarbus žmogus - senas kunigas Simplicianas²¹. Kaip tik jis įkalbėjo vyskupą Ambraziejų savo pamoksluose parodyti Pauliaus mokymo ir neoplatoniku filosofijos panašumus. Simplicianas jaunystėje pats gerai pažinojo tuomet jau seną Viktoriną ir buvo jo krikšto liudytojas, tad ir papasakojo šią istoriją Augustinui.

Taip Milane Augustinas pateko į aiškiai prie neoplatonizmo linkusių katalikų intelektualų draugiją.

Pabrėžiant to meto neoplatonikų įtaką Augustinui, beje, jokių būdu negalima manyti, kad jam buvo iškilęs koks nors klausimas "arba - arba": neoplatonizmas ar katalikybė. Augustinas buvo kilęs iš katalikų šeimos, katalikiško miesto. "Kristaus vardas" visuomet buvo su juo, net ir manichėjišku laikotarpiu: kad ir kaip būtų, bet manichėjininkai buvo krikščionių sekta, siekusi "pagerinti" to meto katalikų Bažnyčią. Dabar, Milane, suradęs neoplatoniku knygas Augustinas papildymu joms ieško Pauliaus laiškuose²². Tai irgi nepaprastai būdingas to meto bruožas. Apaštalą aiškina bei skaito manichejininkai ir Augustinas, donatininkas Tikonijus ir didysis Augustino senatvės priešas Pelagijus. Krikščionybė ir neoplatonizmas Augustinui Milane buvo labai panašūs, jų kvietimas vienodas - išsižadėti pasaulio ir filosofiniais svarstymais artėti prie palaimingo gyvenimo.

Išsižadėti pasaulio Augustinui buvo nepaprastai sunku. Jis jau regėjo tikslą. Plotino ir Porfyrijaus filosofija bei, tuometiniu Augustino žvilgsniu, krikščionybė jam siūlė aiškų kelią: apsivalyti nuo aistrų, pagydyti savo "vidinę akį" ir dialektiniu mąstymu kelti savo sielą Dievop. Visa tai Augustinas žinojo, bet niekaip negalėjo pasiryžti stoti į šį kelią. Augustinas kankinosi, sirgo, graužėsi ir dvejojo. Apie tai pasakojama "Išpažinimų" aštuntoje knygoje, turbūt giliausiame ir gražiausiai parašytame skverbimosi į save pasakojime pasaulinėje literatūroje. Čia aprašyta garsioji sodo scena²³. Augustinas apie ją papasakos tik po 10 metų rašydamas "Išpažinimus". Net "Pokalbiuose su savimi", kur Augustinas ima dristi kalbėti apie save atviriau, nematyti jokio sodo scenos atšvaito. Trumpai tariant, Augustino Milane nuomotu namu sode atsitiko štai kas. Begaliniu svarstymu, graužaties ir neryžtingumo kankinamas, sode po medžiu susmukęs Augustinas staiga išgirsta balsą iš gretimo kiemo: "Imk ir skaityk." Augustinas suprato, kad jam liepiama atsiversti Šventąjį Raštą - tuo metu kambaryje jis turėjo Pauliaus laiškus - ir perskaityti pirmus į aki kritusius žodžius. Štai tie žodžiai: "Elkimės padoriai, saugodamiesi apsirijimo, girtavimo, palaidumo, neskaistumo, nesantaikos ir pavyduliavimo. Apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nelepinkite savo kūno, netenkinkite jo geidulių" (/Rom/ 13,

13-14).

Ir Augustinas pagaliau ryžosi. Po kelių mėnesių karjeros, geros vedybų partijos, manichėjų ir skepticizmo atsisakęs ir į platonizmą bei Pauliaus laiškus besigilinantį ir sveikstantis Augustinas išvažiuoja į Kasiciaką. Staiga pratrūksta pritvinęs jo raštų srautas, kuris nutrūks tik po veik pusšimčio metų sulig visame to meto Vakarų ir Rytų pasaulyje garsaus ir gerbiamo Hipono vyskupo mirtimi 430 metų rugpjūčio 28 dieną.

Augustinas Kasiciake užtruks tik porą mėnesių. Velyvą rudeni jis sugriš į Milaną ir per 387 m. Velykas iš vyskupo Ambraziejaus ranku priims krikštą. Vėliau kelis mėnesius sugaišęs Romoje ir Ostijoje Augustinas parkeliaus į Afriką, savo gimtąją Tagastą (388). Jis tebesistengia laikytis nuošalaus gyvenimo idealo, gilinasi į platonizmą, pradeda ginčus su inanichėjininkais. Dar Ostijoje mirė Monika, netrukus miršta sūnus Adeodatas, vienas geriausių Augustino draugų Nebridijus. Augustinas palieka Tagastą ir 391 m. įšventinamas į kunigus Hipone, vėliau tampa šio pagal dydį antro Afrikos miesto vyskupu (395). Ginčai su manichėjininkais, donatininkais, pelagininkais, gausios kunigo, vėliau vyskupo pareigos, įsteigtas vienuolynas ir ... traktatai, poleminiai raštai, Šventojo Rašto aiškinimai, laišakai, pamokslai. Kasiciakas ir ten parašyti dialogai liks kažin kur toli toli. Augustinas ims kitaip žiūrėti į neoplatonizmą, jam prasivers bedugnės Šventojo Rašto gelmės. Bet ir vėliau Kasiciaką jis laikys prarastą savo rojaus ramybę²⁴.

Kasiciako viloje Augustino draugija gyveno "filosofinį" gyvenimą taip, kaip ji įsivaizdavo. Pusę dienos darbuodavosi laukuose²⁵, stebėdavo gamtą²⁶, vaikščiodavo į pirtį²⁷. Augustinas mokė ir auklėjo du paauglius - Licencijų ir Trygecijų. Veik kasdien kildavo įvairūs filosofiniai pokalbiai. Visur kur šios draugijos /spiritus movens/ buvo Augustinas. Kiekvienoje smulkmenoje - užsikimšusiame vandentiekio kanale²⁸, perpjautame kirmine²⁹, gaidžių kautynėse³⁰ ar dantų skausme³¹ - jis rasdavo filosofinių problemų. Pasitelkdamas čia pat skaitomų neoplatonikų mintis ir mąstymo būdą, leisdavosi svarstyti jas kartu su savo bičiuliais. Samdytas sekretorius užrašydavo pokalbį, vėliau Augustinas užrašus sutvarkydavo, ir taip radosi vienas filosofinis dialogas po kito. Augustinas daug mąstė ir meldėsi. Vėliau "Išpažinimuose" jis prabėgom paminės čia parašytus dialogus, bet pirmiausia prisimins anuometinius psalmių³² pažadintus apmąstymus ir užsimins apie stebuklingąjį dantų išgijimą.

Augustinas visuomet buvo drąsus ir novatoriškas rašytojas. Jo Kasiciako dialogai - pirmi filosofiniai dialogai lotyniškoje to meto krikščionių literatūroje³³. Iki tol krikščionys rašydavo poleminius dialogus, ginčydamiesi, pavyzdžiui, su žydais, pagonimis, eretikais; pastarųjų niekuomet netrūko. Vėliau Augustinas panaudos šią formą ginčams su manichėjininkais, arijonais, donatininkais ir pelagininkais. Žinoma krikščionių literatūrai ir didaktinių bei hagiografinių dialogų rūšis. Bet pirmus krikščionių filosofinius dialogus Kasiciake parašė Augustinas. Be abejo, jis sekė puikia ir garbinga filosofinių dialogų tradicija: Platono nebuvo skaitęs, gal tik Cicerono kadaise išverstą "Timajo" ištrauką, bet filosofinius paties Cicerono dialogus buvo išstudijavęs labai kruopščiai. Augustinas filosofijos mokėsi pats, graikų kalbos, kaip žinia, nemokėjo, todėl visas jo filosofinis išsilavinimas daugiausia kilo iš Cicerono ir tuo metu įmanomų rasti graikų filosofų vertimų³⁴. Tačiau Ciceronas jam teikė ne vien filosofinių minčių turinį, bet ir jų raiškos pavidalą. Kaip čia Augustino Kasiciako nepalyginsi su Cicerono Tuskulu.

Nors ir novatoriški krikščionių literatūroje, Augustino dialogai "Prieš akademikus", "Apie palaimingą gyvenimą" ir "Apie tvarką", kaip sakėme, gražiai pritampa prie antikinės filosofinių dialogų tradicijos. Visai kitaip atrodo "Pokalbiai su savimi". Pats Augustinas

pasiaiškina labai paprastai: "Pokalbius [...] noriu pavadinti "Pokalbiais su savimi", nes kalbamės tik su savimi. Nors pavadinimas naujas ir galbūt grubus, tačiau pakankamai tinkamas dalyko esmei atskleisti. Juk negalime ieškoti tiesos geresniu būdu, negu užduodami klausimus ir į juos atsakydami. Be to, vargiai atsirastų toks žmogus, kuriam nebūtų gėda likti nugalėtam ginče. Tad beveik visada atsitinka taip, kad gražiai pradėtą nagrinėti klausimą nustelbia padrikas užsispyrimo šauksmas, dažniausiai slaptai, o kartais ir atvirai draskydamas sielas. Todėl, manau, man pasirodė ramiausia ir patogiausia, Dievo padedamam ieškoti tiesos, atsakinėjant sau į savo paties klausimus"³⁵. Augustinas buvo labai jautrus mokytojas ir puikiai žinojo, kokios jaunų mokinių ambicijos paprastai užverda. Šiaip ar taip, dialogas su savimi neturi pirmtakų išlikusioje iki Augustino rašytoje literatūroje. Tokio žanro iki tol nebūta. Literatūros tyrinėtojai Augustino "Pokalbiams..." artimiausiu kūriniu laiko po pusanthro amžiaus parašytą Boecijaus "Filosofijos paguodą". Pasikalbėjimų su savimi žanras suklestės tik Viduramžiais. Beje, "Pokalbiai su savimi" - pirmas, bet toli gražu ne vienintelis vėlyvosios Antikos žanrų sistemoje neišsitenkantis Augustino kūrinys.

"Tuo metu taip pat parašiau dvi knygas, kuriose, laikydamasis savo siekio ir geismo protu iširti tiesą, klausinėju savęs ir sau atsakinėjau apie dalykus, kuriuos labiausiai troškau pažinti, tartum dviese būtume - Protas ir aš, nors buvau vienas; todėl ši veikalą pavadinau "Pokalbiais su savimi..."³⁶ Augustinui patiko toks svarstymu ir rašymo būdas. Tik ką užbaigęs "Pokalbius...", Nebridijui rašytame laiške Augustinas vėl kalbasi su savimi: "Perskaičiau tavo laišką lempai šviečiant, jau po vakarienės. Arti buvo laikas gultis, bet užmigti - dar nelabai. Ilgai svarsčiau su savimi gulėdamas lovoje ir šitaip kalbėjaisi pats - Augustinas su Augustinu."³⁷

Kas gi tie du pašnekovai? Aristotelio ir juo sekusio Plotino požiūriu, žmogaus sieloje yra tam tikra ypatinga dalis, kurios veikla - mąstymas. Būtent ji esanti nemirtinga (Aristotelis³⁸), būtent ji - Dievo dalelė žmoguje (Plotinas³⁹). Augustinas "Pokalbiuose..." pateikia labai aiškų pavyzdį: kaip kad kūne yra akis ir jos veikimas - žiūrėjimas, taip sieloje yra mąstymas (/mens/), o jo veikimas - protas (/ratio/)⁴⁰. Būtent su šiuo žmogaus mąstymo gebėjimu protauti, su personifikuotu jo veikimu - Protu ir kalbasi Augustinas. Ir Plotinas kartais kviečia "atkreipti ausį į dangų"⁴¹ ir išgirsti Dievo, tai yra Dievo dalelės žmoguje, balsą. Bet tai truputį kas kita negu Augustino pašnekovas jo viduje. Be abejo, Augustinas dar nedrįsta kreiptis į "filosofų Dievą" ir kalbina tik Protą, kuris galėtų pas Jį nuvesti. Augustinas dar toli gražu nesijaučia pasiekęs palaimingą gyvenimą. Viename laišku jis kalbasi su savimi apie draugą Nebridijų: "O kas, jeigu jis butu perskaitęs 'Pokalbius su savimi'? Dar labiau džiaugtųsi, tačiau nieko daugiau nerastų, kas leistų manyti mane pasiekus palaimą. Taigi paskubėjo šiuo aukščiausiu vardu mane pavadinti"⁴². Plotinas galėjo būti vienas iš tokio pokalbio įkvėpėjų⁴³. Kas gi yra antrasis pašnekovas, kas tasai "Augustinas"? Tai skausmingų išgyvenimų ir nuodėmių žaizdas besigydantis žmogus. Šiame "Augustine" jau aiškiai matyti "Išpažinimų" autorius. Jis naršo savo nuodėmes ir ieško joms vaistų. "Ko tu, manoji širdie, nusiminusi? ko taip nerimsti krūtinėj? Pasitikėki Dievu: aš jį gerbsiu vėl iškilmingai, tikrąjį Dievą - vaduotoją savo" (/Ps/ 42, 5). Kai kas mano, kad viena iš "Pokalbių su savimi" išrakų - psalmės⁴⁴, kurias pramaišiu su neoplatonikų raštais Augustinas ypač godžiai skaitė Kasiciake. Taip abu "Pokalbių su savimi" dalyviai tartum parodo dvi skirtingas Augustino puses: filosofą neoplatoniką ir pirmą kartą - po jausmų ir išgyvenimų krizės - sveikstančią žmogaus širdį. "Pokalbių su savimi" Augustinas nebaigė. Grįžęs į Milaną, jis ketino parašyti dar vieną dalį, net buvo jau nubrėžęs apmatius. Bet Augustiną pasiglemžė kiti įvykiai, kiti darbai. Planuotos trečios knygos apmatai, beje, išliko; tai traktatas "Apie sielos nemirtingumą".

Senatvėje vėl skaitydamas savo raštus ir rašydamas "Pataisymus" Augustinas prisipažins, kad "skaitant pirmą kartą, įrodymai pasirodo esą tokie sudėtingi ir sutraukti, kad galėtum pagalvoti, jog jie yra tamsūs. Skaitydamas šią knygą aš nepajėgiu susitelkti ir tik pats per save galiu spręsti apie ją"⁴⁵.

Netruks prabėgti keleri metai, ir Hipono vyskupu tapęs Augustinas Kasiciake parašytus savo dialogus minės su kartėliu, tarytum gėdydamasis: "Ką tuomet sudėjau į raštus, jau tikrai Tau tarnaujančius, bet vis dar tartum protrūkiais alsuojančius išdidumo mokykla, liudija pokalbių su šalia buvusiais ir - Tavo akivaizdoje - su vienu pačiu savimi knygos"⁴⁶.

"Išdidumo mokykla", "pasipūtėliai", "išdidėliai" - taip Augustinas vėliau vadins neoplatonikus. "Pataisymuose" nesutiks su daugeliu savo jaunystės raštų teiginių: "Ir ne veltui man nepatinka pačios Platono, filosofų platonikų ar akademikų liaupsės, kuriomis juos taip išaukštinau, kaip tikrai nederėjo šlovinti šventvagių žmonių"⁴⁷. Bet tai bus vėliau. O Kasiciake apie "platonikų knygas" Augustinas kalba kitaip. Pradėdamas dialogo "Prieš akademikus" antrą knygą, jis ilga prakalba kreipiasi į savo globėją Romanianą. Taip, Augustinas jau keliolika metų rusenęs meile išminčiai. "Tik štai, atsitiko perskaityti keletą svarbių knygų[...], kurios ant anos smilkstančios ugnelės užlašino vos keletą brangiausio aliejaus lašų. Neįtikėtina, Romanianai, neįtikėtina, ir galbūt daugiau, nei tu iš manęs laukei. Ką ir sakyti! Jos sukurstė manyje tokį gaisrą, kokio nė pats iš savęs nesitikėjau. Kas gi man nuo tol garbė, kokia gi žmonių prabanga galėjo mane sujaudinti, koks tuščios šlovės geismas, kokia pagaliau šio mirtingojo gyvenimo paguoda, kokie jo raiščiai? Staiga aš visas leidausi savęsp."⁴⁸

Augustinas ryte rijo neoplatonikų mokslą. Vėliau būtent ši savarankiškai ir giliai permąstyta bei savotiškai perdirbta filosofija virs jo mąstymo kalba. Bet kol kas, Kasiciake, jis dar tik mokosi. Panašiai kaip kompiuteriu naudotis ką tik pramokęs ir todėl labai apsidžiaugęs šiuolaikinis žmogus aplinkiniams vis pasakoja, ką juo galima nuveikti, taip ir Augustinas ankstyvuosiuose savo veikaluose džiaugiasi neoplatonikų idėjomis. Todėl norint geriau suprasti "Pokalbius su savimi", būtų pravartu nors prabėgomis susipažinti su kai kuriomis jų.

PALAIMINGAS GYVENIMAS (/vita beata/) - visų helenizmo ir vėlyvosios Antikos filosofijos mokyklų siekis. Visos jos sutarė, kad palaimingai gyvena tik didžiausio ir tobuliausio gėrio siekiąs žmogus. Vėlgi visos sutiko, kad toks aukščiausiasis gėris nėra turtai⁴⁹, aukštos pareigos visuomenėje⁵⁰ ar ramus šeimos gyvenimas⁵¹. Visi šie dalykai geri ir naudingi tiek, kiek netrukdo ar padeda⁵² artėti prie ano didžiausio ir aukščiausio gėrio. Epikūrikams didžiausias siektinas gėris buvo "ramybė", stoikams - "gyvenimas pagal prigimtį", platonikams - kiek įmanoma labiau supanašėti su Dievu⁵³, tai yra - kuo tobuliau savo mąstymu pažinti Dievą. Kaip tik todėl Augustinas labiau už viską ir trokšta pažinti Dievą ir sielą⁵⁴.

IŠMINČIUS (/sapiens/) taip pat minimas visose Antikos filosofijose. Be abejo, tik jis vienas sugeba pasiekti aukščiausiąjį gėrį. Neoplatonikai visuomet save laike elitu, būrėsi i uždaras bendraminčių brolijas ir į kitus žmones žvelgė su panieka. Todėl nieko nuostabaus, kad jais sekdamas Augustinas savo veikalą skiria nedaugeliui neoplatoninės filosofijos "bendrapiliečių"⁵⁵, kad mano, jog Išmintį gali regėti tik nedaugelis išrinktųjų⁵⁶. Senatvėje vėl skaitydamas jaunystės veikalą "Apie palaimingą gyvenimą", Augustinas griežtai nebesutiko su tokia pažiūra: "Nepatinka man, kad rašiau, jog dar šiame gyvenime palaimingas gyvenimas buvoja tik išminčiaus sieloje, kad ir kas darytųsi jo

kūnui..."^57

ŽMOGAUS SIELA (/anima/) neoplatonikams buvo pasaulio sielos dalininkė, turinti ypatingą galią įžvelgti savyje Dievo Mąstymą (lot. /mens, intellectus/, gr. xxxx). Bet į žmogaus kūną pakliuvusi tokia dieviška esybė tapusi suteršta ir pamiršusi kilniąją savo prigimtį. Tokia esanti žmogaus padėtis, ir tik filosofas išminčius žinąs, kaip iš jos ištrukti.

SIELOS SUGRĮŽIMAS (/reditus, regressus animae/) ir yra neoplatonikų išminčiaus kelias Dievop. Pirmiausia, be abejo, būtina išsivaduoti nuo kūninių potraukių, geismų ir jausmų. "Bet kodėl delsiame? Reikia traukti toliau. Tačiau pirmiausia pasižiūrėkime, ar esame sveiki."^58 Šitaip "Protas" sustabdo besileidžiantį kilti Dievop "Augustiną". Ne, pirmiau pasižiūrėkime, ar išminčius jau tikrai nusimetė kūno pančius. "Sveikos akys yra mąstymas be visokio kuno purvo, tai yra nutolęs ir apsivalęs nuo mirtingu dalyku troškimu"^59. Bet tai dar tik pradžia. Toliau išminčiaus mąstymas Dievop kyla dialektiniu Platono filosofavimo būdu - nuo kūninių dalyku prie mąstomųjų, nuo laikinųjų prie amžinųjų, nuo daliųjų prie nedaliųjų etc. Didžiausias laimėjimas busias suprasti, kad išminčiaus turimas mąstymas yra tas pats visą visatą persmelkęs Dievo Mąstymas. Štai kokia prasme įvyksta garsusis Platono "supanašėjimas su Dievu", būtent tokia prasme neoplatonikai ir kalba apie "sielos sugrįžimą". Toki sugrįžimą turi galvoje ir Augustinas, "Pokalbius..." atsklendžiančioje maldoje sakydamas: "Žinau, kad turiu pas Tave grįžti"^60. Šį "grįžimą" platonikai taip pat vadina "atsigrėžimu į save", "savęs pažinimu"; tokiai savęs pažinimo procedūrai raginąs, jų manymu, ir senasis Delfų šventyklos užrašas: "Pažink save patį". Kita vertus, prisiminus, kad išminčius turi savyje Dievo dalelę ir kad jos pažinimas savyje tolygus Jo pažinimui, darosi aišku, kodėl "Pokalbiu su savimi" pradžioje Augustinas taip atkakliai svarsto Dievo pažinimo ir budo jį pažinti klausimus^61.

PASAULIO TVARKA. Svarstydami pasaulį, neoplatonikai manė, kad jis yra dvilypis: viena dalis suvokiama pojūčiais, kita - mąstymu. Pojūčiais suvokiami kūniniai dalykai (/sensi-bilia/). Jų sritis - žemė ir visa, kas yra tarp jos ir mėnulio. Mąstymu suvokiami dalykai (/intelligibilia/) yra ir pats mąstymas, daiktų idėjos, mokslų susekti dėsniai ir taisyklės bei visa, kas tęsiasi toliau virš mėnulio. Neoplatonikų požiūrį į pasaulį šių dienų gamtos mokslininkai turėtų laikyti labai "mokslišku", nes visatą, pirmiausia, žinoma, mąstomąjį pasaulį, šių filosofų nuomone, valdo labai griežti dėsniai (/leges, regulae/). "Dieve, pagal kurio įstatymus sukasi skliautai, savo kryptimis juda žvaigždynai, saulė išjudina dieną, mėnuo valdo naktį..."^62 Šie dėsniai valdo ir kūninį, juslėmis suvokiamąjį pasaulį. "Dieve, iš kurio karalystės įstatymas perrašomas į šias karalystes."^63 Tad išminčiui savo mąstymo galią pirmiausia reikia kreipti į kūninius šio pasaulio dalykus ir juose rasti, įžvelgti mąstomuosius, o vėliau jau kilti prie vien mąstomųjų ir galiausiai - Dievop.

MOKSLAI (/disciplinae/) tai tas įrankis, kuriuo žmogaus mąstymas iš kūninių dalykų išlukština mąstomuosius. Mat visatą savo dėsniais tvarkantis Dievas viena savo galių leido žmogaus mąstymui įžvelgti po kūno apvalkalu besislepiantį mąstomąjį pasaulį. Platonikai tokiam Dievo veikimui aprašyti naudojasi šviesos metafora. Ją paskelbia ir Augustinas... "Juk Protas, besikalbantis su tavimi, žada parodyti tavo mąstymui Dievą taip, kaip saulė pasirodo akims. Mat mąstymo gebos sieloms yra nelyginant jų juslės; o visi mokslų teikiami tiksliausi teiginiai panašūs į tuos dalykus, kurie apšviečiami saulės, kad galėtų būti matomi."^64 Aukštesnioji mąstomoji prigimtis negali susimaišyti su žemesniąja. Todėl, sakysim, geometrijos sąvokos "linija", "rutulys" ir jos dėsniai priklauso mąstomųjų, o ne pojūčiais suvokiamųjų dalykų pasauliui. Tas pat tinką ir gramatikai, retorikai bei kai kuriems kitiems mokslams.

Bet ne visi ir ne bet kokie mokslai turį reikalą su mąstomuoju pasauliu. Dievop grįžti

ketinanti siela neturėtų jokios naudos, pavyzdžiui, iš agronomijos ar medicinos. Augustino neoplatonizmo variantas⁶⁵ tokią privilegiją pripažino tik gramatikai, logikai, retorikai, geometrijai, aritmetikai, muzikai ir astronomijai. Kelią, kuriuo mokslai veda prie mąstomojo pasaulio, Augustinas nagrinėja Kasiciake parašytame dialoge "Apie tvarką". Kaip vėliau pats pasakos "Pataisymuose", grįžęs į Milaną bei netrukus po to gyvenęs Romoje, kartais neoplatonikas norėjęs dialogo forma parašyti visų šių septynių mokslų vadovėlius⁶⁶. Sumanymo Augustinas iki galo netęsėjo, parašė tik "Apie muziką"; taip pat yra išlikę jo ar jam priskiriamų retorikos, logikos bei gramatikos nuotrupų.

Tačiau svarbiausias sielą Dievop keliantis mokslas yra pati filosofija, tik labai siaura ir griežta platonine prasme. Tai garsioji Platono dialektika - sąvokų skaidymo ir išgryninimo metodas, "samprotavimo mokslas" (/disciplina disputandi/). Jos nevalia painioti su prie kitu mokslu priskirta įvadine aristoteline logika⁶⁷. Ši dialektika buvo vienintelis kelias, kuriuo mąstymas gali kilti Dievop Plotino traktatuose⁶⁸, ir būtent ją Augustinas šlovina ankstyvuosiuose dialoguose⁶⁹. Visi "Pokalbiu..." antrosios knygos svarstymai bei sielos nemirtingumo įrodinėjimai ir yra toks dialektinis Augustino "Proto" vedamos sielos kilimas Dievop.

Skaitydamas "Pokalbius su savimi" ir nuolatos, kiekviename minties vingyje, regėdamas neoplatonizmą, netyčia gali susimąstyti ir paklausti savęs: argi ši veikalą tikrai bus parašęs didysis Bažnyčios Tėvas, Hipono vyskupas šventasis Augustinas? Čia nė karto neminimas Kristaus vardas. Nė žodžio apie Bažnyčią ir jos teikiamus sakramentus. Jokių svarstymų apie Šventąjį Raštą, net jo citatos labai labai retos. Argi palyginsi šią dirbtiną filosofinių išvedžiojimų kalbą su psalmių ir Pranašu, Evangeliju ir Penkiaknygės citatomis, užuominomis ir aliuzijomis verdančiu "Išpažinimų" srautu? "Pokalbiai su savimi" - viena iš mažiausiai krikščioniškų Augustino knygų. "Jei mirdamas jis būtų palikęs vien "Pokalbius su savimi" arba traktatą "Apie sielos kiekybę", tai laikytume Augustiną prisiekusiu, gal tik šiek tiek krikščioniškai paspalvintu neoplatoniku."⁷⁰ Tačiau kruopščiai paieškoję vis dėlto ir "Pokalbiuose..." galėtume rasti kataliku tikėjimo įtaką, ypač ten, kur Bažnyčios mokslas buvo aiškus ir griežtas. Pavyzdžiui, Plotino manymu, aukščiausia ir tobiliausia Dievo esybė yra Vienis, iš jo plaukias Mąstymas, o iš pastarojo savo ruožtu kilusi Pasaulio Siela. Taigi visos trys aukščiausios dieviškosios esybės nėra lygios tarpusavyje: Vienis yra aukščiau už Mąstymą, o šis - aukščiau už Pasaulio Sielą⁷¹. Ir nors Augustinas mėgsta kataliku tikėjimo Trejybę tapatinti su Plotino triada, jis griežtai laikosi Bažnyčios mokymo apie trijų Dievo Asmenų lygybę. "Pokalbių su savimi" pradžios maldoje Augustinas Dievą tvarkingai vadina vienu⁷² ir nekalba apie kokias aukštesnes ar žemesnes Jo dalis. Kitas skirtumas tas, kad Dievą Augustinas laiko Pasaulio Kūrėju⁷³, tuo tarpu jo mokytoji Plotinui pasaulis kyla iš trečiojo dieviškosios Triados asmens - Pasaulio Sielos. Štai veik ir visas Augustino "Pokalbių..." krikščioniškumas. Net tikėjimas, viltis ir meilė, kurių būtinumą ieškant Dievo taip gražiai įrodinėja Augustinas⁷⁴, visai nebūtinai rodo tiesioginę Pauliaus /Pirmojo laiško korintiečiams/ (sk. 13) įtaką. Apie tai kalba ir didžiojo neoplatoniko Plotino mokinys Porfyrijus⁷⁵. Ar pats Porfyrijus nebus šių minčių perėmęs iš apaštalo Pauliaus, būtų jau visai kitas klausimas.

Prisimindamas kadaise Milane perskaitytų platonikų knygų įspūdį ir vertindamas jas po dešimt metų, "Išpažinimuose" Augustinas rašys:

"Bet tuomet perskaitęs anas platoniku knygas ir ju paragintas ieškoti nekūninės tiesos,

permąstęs visa, kas sura, įžvelgiau mąstomuosius dalykus. Ir pastūmetas pajutau, ko neleidžia regėti mano sielos tamsybes. Buvau tikras, kad Tu esi, kad esi beribis... Buvau visu tuo tikras, tačiau pernelyg silpnas Tavimi džiaugtis. Klidėjau tartum išmanantis ir, jei nebūčiau kelio Tavęs ieškojęs mūsų Išganytojuje Kristuje, bučiau išnykstantis, o ne išmanantis."^76

Po 40 metų vėl skaitydamas "Pokalbius su savimi" Augustinas parašys, kad "pirmoje knygoje tirta ir šiaip taip nustatyta, koks turi būti tasai, kas nori pasiekti išmintį, kurią suvokiame ne kūno pojūčiais, bet mąstymu; knygos pabaigoje vienu argumentu irodyta, kokia būtis iš tikrųjų yra nemirtinga. Antroje knygoje ilgai svarstyta apie sielos nemirtingumą, bet taip ir nebaigta" ^77. Tokios, vėlesniu jo sprendimu, esančios pagrindinės šio veikalo temos. Manytume, kad prie šiuolaikinio filosofinių svarstymų būdo labiau pratusių skaitytojų patogumui vertėtų pateikti ir smulkesnį šio veikalo planą.

I knyga
(1 pokalbis)

Įžangėlė. Dialogo situacija I, 1

Malda. Dievo apibūdinimai I, 2-6

Troškimas pažinti Dievą ir sielą II, 7

Dievo pažinimo ribų paieškos; Dievo pažinimo būdai II, 7

a) gana pažinti kaip draugą? II, 7

b) kaip dangaus kūnus? III, 8

c) kaip geometrijos teiginius? IV, 8-10

d) pastarųjų dalykų pažinimas - Dievo pažinimo analogija V, 11

Mąstymo ir Dievo ryšio paaiškinimas; trejopa sielos kilimo Dievop sąlyga; sielos sveikata VI, 12

a) tikėjimas, viltis ir meilė - sielos kopimo Dievop laidas VI, 12-13

b) Dievą išvydusiai sielai tikėjimas ir viltis nebereikalingi VII, 14

Juntamasis pasaulis pateikia analogiją mąstomajam pasauliui pažinti. Juntamasis pasaulis - mąstomasis pasaulis - Dievas, - toks sielos kopimo kelias; pirma reikia patikrinti sielos sveikatą VIII, 15

a) Augustinas trokšta pažinti vien save ir Dievą, bet ji jaudina baime netekti mylimu draugu, kūno skausmai ir mirties baime IX, 16

b) Augustinas negeidžia tunų, aukštų pareigų, žmonos X, 17

c) tačiau geistų viso to, jei būtų naudinga filosofiniam gyvenimui mylimų draugų bendrijoje. Augustinas dar tik apsveikęs XI, 18-19

Visų Augustino troškimų ir baimių pagrindas - meilė išminčiai XII, 20-21

a) mirties baimė - išmintingo gyvenimo geismas XII, 20

b) meilė bičiuliams - išminties siekimas XII, 20

c) kūno skausmas trukdo kilti prie išminties XII, 21

Koks turi būti išminties mylėtojas; protingo mokytojo kelias - auštančios dienos metafora XIII, 22

(2 pokalbis)

Pakartojimas: prie išminties pakilti gali tik kūno geismų atsisakęs išminčius XIV, 24

Naujas sielos sveikatos patikrinimas XIV, 25-26

Trumpas Dievo ir sielos amžinumo įrodymas XV, 27

- a) juose yra tiesa XV, 27
- b) dera skirti "tai, kas teisinga", ir "tiesą" XV, 28
- c) žūvant tam, kas teisinga, tiesa nežūva XV, 29
- d) tad iš tikrųjų yra vien amžini dalykai XV, 29

Raginimas pasikliauti Dievu XV, 30

II knyga

Įžangėlė. Dievo trokštančiai sielai padėti gali vien Jo artumas I, 1

Trumpa malda I, 1

Sielos žinios apie save I, 1

Tiesos amžinumo įrodymas: teiginys "pasaulis yra gražus" negalėtų būti teisingas, jei pražūtų tiesa - teisingo teiginio pagrindas II, 2

Juntančios sielos laikinumo įrodymas III, 3

- a) klaida atsiranda tik per jusles III, 3
- b) juslės - dar ne visa siela III, 3
- c) klaidingumas yra visuomet, visoje gamtoje, nes ji turi juslinę sielą; jusline siela neamžina III, 4 - IV, 5

Juslių nepakankamumas teisingumui nustatyti IV, 6 - V, 7

"To, kas teisinga" apibrėžimo paieškos. Aklavietė V, 7-8

Malda VI, 9

Tolesnis klaidingumo prigimties tyrimas.

Klaidingumas yra tiesos panašybė VI, 10

- a) teiginio patvirtinimas regėjimu suvokiamuose daiktuose VI, 11
- b) teiginio patvirtinimas kitomis juslėmis suvokiamuose daiktuose VI, 12
- c) tas pat tinka sapnuojančių ir išprotėjusių žmonių klaidoms paaiškinti VII, 13

Gėda suklydus. Paaiškinimai apie "Pokalbių su savimi" rašymo būdą VII, 14

Panašumo prigimties tyrimas VIII, 15

- a) teisingumo ir klaidingumo santykio aptarimas VIII, 15
- b) dvi klaidingumo rūšys - apgaulė ir prasimanymai IX, 16
- c) apgaulės pavyzdžiai IX, 17
- d) prasimanymų pavyzdžiai; menas X, 18
- e) teisingumas ir klaidingumas gramatikoje XI, 19-20
- f) logika - kiekvieno mokslo pagrindas XI, 20

Dialektika - logikos pagrindas XI, 20

Dialektika yra tiesa XI, 21

Mokslo ir sielos mąstymo santykis XII, 22 - XIII, 23

Abejonės dėl sielos nemirtingumo XIII, 23

Sielos nemirtingumo įrodymas iš mokslų buvimo sieloje būdo XIII, 24

Prieštaravimai: kodėl toks aplinkinis kelias; ne visi išmano dialektikos mokslą XIV, 25

Parašytos ar rašomos autoritetingos knygos šiuo reikalu XIV, 26

Dievo pagalba nesiliauja veikusi XV, 27

Pirmasis atsakymas: teisingi ir tikrai yra tik mąstomieji dalykai; jiems suvokti reikalingas ilgas lavinimasis

a) pakartojamas tiesos amžinumo įrodymas XV, 28

b) objekto būtis ir jam taikomo teiginio būtis yra skirtingi dalykai XV, 29

c) klaidingumas pamėgdžioja teisingumą XV, 29 - XVI, 30

d) tikrai esantys dalykai yra idėjos, o ne kūnai XVI, 30

e) įrodymas iš "tuštumos" sąvokos tyrimo XVIII, 32

Dievas ir siela nemirtingi, nes jiems apibrėžti taikoma "teisingumo" sąvoka XVIII, 32

Tiesos sąvoka tinka ir tikriesiems kūnams, jie yra tiesos panašybės; tikriesiems kūnams tinka "formos" sąvoka, todėl jie gali būti mokslu objektas XVIII, 32

Sielos nemirtingumo įrodymo santrauka XIX, 33

Mirtis - savo nemirtingumo užmarštis XIX, 33

Antrasis atsakymas: mokslas nemokytą žmogaus sieloje XX, 34-35

a) trys užmarštis rūšys XX, 34-35

b) vaizduotės vaizdiniai temdo mąstymo svarbumą XX, 35

Perėjimas prie numanomo tolesnio nagrinėjimo XX, 36

/Darius Alekna/

Paaškinimai

1. Sol. I., 10, 17; 11, 18;

2. Sol. I., 10, 17, 11, 18; 14, 25-26.

3. Conf. V, 7, 12.

4. Conf. II, 11, 19.

5. Conf. V, 10, 18.

6. Sol. I, 10, 17.

7. Sol. I, 9, 16.

8. Sol. I, 14, 26.

9. Sol. I, 12, 21.

10. Conf. IX, 2, 4.

11. De Genesi c. Manich. II, 17, 26.

12. Conf. IX, 4, 12.

13. Manlijus Teodoras iš jų garsiausias. Apie 383_m. jis buvo konsulas, bet vėliau ima gyventi filosofinį nuošalumos gyvenimą (/otium/), rašo knygas apie filosofiją ir klasikinės poezijos metriką. 399_m. vėl tampa konsulu. Galbūt kaip tik jį galvoje turi Augustinas /Sol./ II, 14, 26. "Pokalbiuose..." užsiminama ir apie Zenobijų: tai jis yra /Sol./ II, 14, 26 minimas anapus Alpių iškeliaęs poetas.

14. Naują ir stiprią platonizmo bangą sukėlė paslaptinę Amonijus Sakas, III_a. antrame ketvirtyje dėstęs filosofiją Aleksandrijoje. Jokių veikalų jos nepaliko, vien tik susižavėjusius ir iki amžiaus galo užburtus mokinius - Plotiną, Origeną, Herencijų, Longiną. Beveik viskas, ką žinome apie šį nepaprastą mokytoją, tėra keli sakiniai iš Porfyrijaus /Vita Plotini/ 3, 13-20 ir 14, 15.

15. Conf. VII, 9, 13.

16. Didysis Pierre Courcellis pasiūlė juo laikyti Manlijų Teodorą (/Les lettres grecques en Occident/: de Macrobe a Cassiodre. - Paris, 1948. - P._126-128), bet dauguma tyrinėtojų linkę su juo nesutikti; žr. Brown_P. /Augustine of Hippo/: A Biography. - London, 1967.
17. Alfarić_P. /L'evolution intellectuelle de Saint Augustin/: Du Manicheisme au Neoplatonisme. - Paris, 1918. - P._374. - N._3.
18. Porfyrijus buvo parašęs svarų traktatą "Prieš krikščionis" (apie 270_m. Sicilijoje).
19. Conf. VIII, 5, 10.
20. Conf. VIII, 2, 3.
21. Mirus Milano vyskupui Ambraziejui, 397_m. jo įpėdiniu tapo būtent Simplicianus. Jis mirė 400_m.
22. Conf. VII, 21, 27.
23. Conf. VIII, 8, 19s., 30.
24. Conf. IX, 3, 5.
25. C._Acad. I, 15; II, 10.
26. C._Acad. II, 4, 10.
27. De ordine II, 6, 19; C._Acad. III, 1, 1.
28. De ordine I, 3, 6.
29. De quantitate animae 31, 62-63.
30. De ordine I, 8, 25.
31. Sol. I, 12, 21.
32. Conf. IX, 4, 8-11.
33. Žr. Schmidt_P.L. Zur Typologie und Literarisierung der fruhchristlichen lateinischen Dialogs // Christianisme et formes litteraires de l'Antiquite tardive en Occident. Entretiens. Tome XXIII. - Vandoevres; Geneve: Fondation Hardt. - 1976. - P._101-180, 114.
34. Augustino i□ silavinimas naujai regimame fone gerai apvelgtas: Hadot I. Erziehung und Bildung bei Augustin // Internationales Symposion uber der Stand der Augustinus-Forschung. - Wurzburg, 1989. - S. 99430.
35. Sol. II, 7, 14.
36. Retract. I, 4, 1.
37. Ep. 3, 1.
38. EN, 1177b; De anima 430a.
39. Enn. V, 1, 3-4.
40. Sol. I, 6, 12.
41. Enn. V, 1, 12.
42. Ep. 3, 4.
43. Alfarić_P. Op. cit., p. 408, n. 3; p. 433, n. 4 be i□lygų tvirtinama, kad tokią "Pokalbių su savimi" formą bus įkvėpęs Plotinas. Šis drąsus teiginys šiandien turi nedaug šalininkų. Be kita ko, yra tyrinėtojų, šio dialogo /Ratio/ sampratą siejančių su Tertulijono idėjomis (plg. /De an/. 18).
44. Plg. Fontaine_J. (Discussion) // Christianisme er formes litterares..., p. 182.
45. Retract. I, 5.
46. Conf. IX, 4, 7.
47. Retract. I, 1, 4.
48. C._Acad. II, 2, 5.
49. Sol. I, 10, 17.
50. Ibid.
51. Ibid.
52. Sol. I, 11, 19.

53. Plato. /Theaetetus/ 176b: xxx xxx xxx.
54. Sol. I, 2, 7.
55. Sol. I, 1, 1.
56. Sol. I, 13, 22.
57. Retract. I, 2.
58. Sol. I, 9, 16.
59. Sol. I, 6, 12.
60. Sol. I, 1, 5.
61. Sol. I, 2, 7-5, 11.
62. Sol. I, 1, 4.
63. Sol. I, 1, 3.
64. Sol. I, 6, 12.
65. Kiek Augustino dėstomame neoplatonizme yra Plotino, Porfyrijaus ar Jamblichio, ir šiandien dar nėra aišku, nes Augustinas neoplatonines idėjas dėsto atsargiai ir vengia dogmatizmo. Vis dėlto dauguma mokslininkų linksta manyti, kad ankstyvuojų laikotarpiu daugiausia jam įtakos turėjo Plotinas, šiek tiek ir Porfyrijus, kurio pėdsakai ryškesni vėlesniuose Augustino raštuose. Būtent jam šiandien linkstama priskirti ir pačią grįžimo Dievop per mokslus idėją. Žr. Hadot_I. /Arts liberaux et philosophie la pensee antique/. - Paris, 1984. Ponios Gadot ideju santrauką žr. nurodytame straipsnyje (/Erziehung und Bildung.../).
66. Retract. I, 6.
67. Sol. II, 11, 21.
68. Plg. Enn. I, 3; V, 1, 2-3.
69. Sol. II, 11, 12; De ord. II, 16, 44.
70. Alfraic_P. Op, cit., p. 527.
71. Enn. V, 1, 1-7; V, 2, 1-2 ir kt.
72. Sol. I, 1, 4.
73. Sol. I, 1, 2.
74. Sol. I, 7, 14.
75. Ad Marcellam 289, 17-23 N.
76. Conf. VII, 20, 26.
77. Retract. I, 4, 1.

POKALBIAI SU SAVIMI

Pirma knyga

I

1. Man ilgai svarstant daugybę įvairiausių dalyku ir daugel dienu atkakliai ieškant, kas aš esu ir kas yra mano gėris, ir kokio blogio reikia vengti, staiga kažkas prabilo; nežinau, ar tai aš pats, ar kas kitas, už manęs ar manyje, ir būtent šitai nepaprastai trokštu sužinoti. Taigi tarė:

P(rotas). Štai, tarkime, atskleidei ką nors. Kam tai patikėsi, kad galetum žengti prie kitu dalyku?

A(ugustinas). Žinoma, atminčiai.

P. Ar ji tokia, kad gali rūpestingai išsaugoti visa, kas sumąstyta?

A. Tai sunku. Išties negali.

P. Vadinasi, reikia užrašyti. Bet ką gi daryti, jei tavo sveikata priešinasi rašymo vargui? Juk tokie dalykai negali būti diktuojami, jie reikalauja tikros vienumos.

A. Tiesą sakai. Visiškai nežinau, ką turėčiau daryti.

P. Melsk sveikatos ir pagalbos, kad pasiektum, ko trokšti, ir patikėk tai rašmenims, kad savo palikuonies dėka taptum drąsesnis. Tada tai, ką atskleidi, trumpai apibendrink keliomis išvadomis. Tik nesirūpink sukviesti gausaus skaitytojų būrio. Pakaks, jei šitai bus skirta nedaugeliui tavo bendrapiliečių.

A. Taip ir padarysiu.

2. Dieve, visatos sutvėrėjau, leisk man, pirma, atsidėjus melstis Tau, antra, elgtis vertai Tavo išvadavimo, galiausiai pats mane išvaduok. Dieve, per kurį visa, kas savaime neegzistuoja, veržiasi būti. Dieve, kuris neleidi žūti net tam, kas žudo save patį. Dieve, iš nieko sutvėręs šį pasaulį, kurį visų akys regi esant gražiausią. Dieve, kuris nedarai bloga ir leidi blogiui būti, idant neįvyktų blogiausia. Dieve, kuris nedaugeliui bėgančių atgal link to, kas esti iš tiesų, parodai, jog blogis yra niekas. Dieve, per kurį pasaulis net su savo blogąja puse yra tobulas. Dieve, dėl kurio net tame, kas labiausiai nereikšminga, nėra nedermės, kadangi blogesni dalykai dera su geresniais. Dieve, kurį sąmoningai ar nesąmoningai myli kiekvienas, galintis mylėti. Dieve, kuriame yra visa, tačiau kurio visos kūrinijos nei bjaurastis sutepa, nei blogybė pažeidžia, nei paklydimas suklaidina. Dieve, kuris troškai, kad tik skaistus žinotų, kas yra tiesa. Dieve, teisybės Tėve, išminties Tėve, teisingo ir tobulo gyvenimo Tėve, laimės Tėve, gėrio ir grožio Tėve, protu regimos šviesos Tėve, mūsų budrumo ir apšvietos Tėve, laidavimo, kuriuo esame raginami sugrįžti pas tave, Tėve.

3. Tavęs šaukiuosi, Dieve Tiesa, kuriame, iš kurio ir per kuri visa, kas tikra, yra tikra. Dieve Išmintie, kuriame, iš kurio ir per kuri visa, kas išmintinga, yra išmintinga. Dieve tikras ir tobulas Gyvenime, kuriame, iš kurio ir per kuri gyvena visa, kas gyvena teisingai ir tobulai. Dieve palaima, kuriame, iš kurio ir per kuri visa, kas laiminga, yra laiminga. Dieve Geri ir Groži, kuriame, iš kurio ir per kuri visa, kas gera ir gražu, yra gera ir gražu. Dieve protu regima šviesa, kuriame, iš kurio ir per kuri visa, kas skleidžia protu regimą šviesą, skleidžia protu regimą šviesą. Dieve, kurio karalyste yra visas pasaulis, nepažįstamas juslėms. Dieve, iš kurio karalystės įstatymas perrašomas į šias karalystes. Dieve, nuo kurio nusigręžti reiškia pulti, i kuri atsigręžti - iš naujo pakilti, kuriame pasilikti - tvirtai stovėti. Dieve, nuo kurio nutolti reiškia mirti, i kuri sugrįžti - iš naujo atgimti, kuriame buvoti - gyventi. Dieve, kurio neapleidžia niekas, tiktai suklaidintasis, kurio neieško niekas, tiktai paragintasis, kurio neranda niekas, tiktai apvalytasis. Dieve, kuri palikti yra tas pat, kas pražūti, kurio siekti yra tas pat, kas mylėti, kuri regėti yra tas pat, kas turėti. Dieve, kuriam mus pažadina tikėjimas, aukštyn kelia - viltis, o sujungia - meile. Dieve, per kuri nugalime priešą (plg. 1 Jn 4,4), šaukiuosi Tavęs.

Dieve, per kurį gavome dovaną, kad visai nepražūtume. Dieve, kurio esame perspėjami būti budrūs. Dieve, per kurį skiriame gera nuo bloga. Dieve, per kurį vengiame to, kas bloga, ir siekiame to, kas gera. Dieve, per kurį nepasiduodame įvairioms negerovėms. Dieve, per kurį gerai tarnaujame ir gerai valdome. Dieve, per kurį sužinome, kad svetima yra tai, ką kadaise manėme esant sava, o sava tai, ką kadaise manėme esant svetima. Dieve, per kurį neįsipainiojame į blogybių viliones ir pagundas. Dieve, per kurį menki

dalykai nedaro mūsų niekingų. Dieve, per kurį geresnioji mūsų dalis neatiduota blogesniajai. Dieve, per kurį "pergalė sunaikino mirtį" (7 Kor 15, 54). Dieve, kuris mus atverti. Dieve, kuris mus išvaduoja iš to, ko nėra, ir apgaubi tuo, kas yra (plg. 1 Kor 15, 53-54). Dieve, kuris suteiki mums galimybę būti išklausytiems (plg. Jn 16, 23. 26-27). Dieve, kuris mus suvienija. Dieve, kuris veda mus "į tiesos pilnatvę" (plg. Jn 16, 13). Dieve, kuris sakai mums vien gerus dalykus ir neleidi aptemti mūsų protui arba būti kieno nors aptemdytam. Dieve, kuris pašauki atgal į [teisingą] kelią. Dieve, kuris nuvedi mus prie vartų. Dieve, kuris rūpiniesi, kad beldžiantiems būtų atidaryta (plg. Mt 7, 8). Dieve, kuris teiki mums gyvybės duonos (plg. Jn 6, 35. 48). Dieve, per kurį trokštame gėrimo, idant jo pasisėmę niekada nebejaustumė troškulio (plg. Jn 6, 35). Dieve, kuris "parodai pasauliui, kad jis klysta dėl nuodėmės, dėl teisybės, dėl teismo" (Jn 16, 8). Dieve, per kurį mūsų nepajudina netikintys. Dieve, per kurį smerkiame paklydimą tų, kurie mano, kad Tavo akyse sielų nuopelnai beverčiai. Dieve, per kurį nevergaujame menkiems ir vargingiems pradmenims (plg. Gal4, 9). Dieve, kuris apvalai mus ir rengi dieviškam atpildui, atėik, gailestingas man.

4. Tu, vienatinis Dieve, kuris esi visa, ką aš pasakiau, atėik man i pagalbą, Tu, viena tikra ir amžina substancija, kur nėra jokios nederms, jokios maišaties, jokio kitimo, jokios stokos, jokios mirties, kur didžiausia santarve, didžiausias aiškumas, didžiausias pastovumas, didžiausia pilnatve, tobuliausias gyvenimas, kur nieko netrūksta, kur nieko nėra per daug, kur gimdantis ir gimdomas yra viena. Dieve, kuriam tarnauja visa, kas tarnauja, kuriam paklusta kiekviena dora siela. Dieve, pagal kurio įstatymus sukasi skliautai, savo kryptimis juda žvaigždynai, saule išjudina dieną, mėnuo valdo naktį, ir visas pasaulis - slenkant dienoms, kai tamsą keičia šviesa, slenkant mėnesiams, kai auga ir nyksta mėnulio ratas, slenkant metams, kai pavasarį lydi vasara, o rudenį žiema, slenkant penkmečiams, kai baigiasi saulės judėjimo takas, slenkant dideliems ciklams, kai žvaigždės grįžta į savo kelio pradžią - kiek leidžia apčiuopiama materija, išlaiko didį daiktų pastovumą pagal laikų tvarką ir pasikartojimą. Dieve, pagal kurio amžinus įstatymus neleidžiama sudrumsti nepastovų kintančių daiktų judėjimą, ir, pažabotas ratu besisukančių amžių, jis nuolat kviečiamas sekti pastovumo pavyzdžiu. Dieve, pagal kurio įstatymus sielos valia yra laisva ir įtvirtinti būtinybės dėsniai geriesiems paskyrė atpildą, o blogiesiems - bausmę. Dieve, nuo kurio nuolat mūsų link srūva visa, kas gera, kuris sulaikai nuo mūsų bet kokį blogį. Dieve, virš kurio nėra nieko, už kurio nėra nieko, be kurio nėra nieko. Dieve, po kuriuo yra visa, kuriame yra visa, su kuriuo yra visa. Dieve, kuris sutvėrei žmogų pagal savo paveikslą ir panašumą (plg. Pr 1, 26), ką atpažįsta tas, kas pats save pažįsta. Išklausyk, išklausyk, išklausyk mane, mano Dieve, mano Viešpatie, mano Karaliau, mano Tėve, mano priešastie, mano viltie, mano turte, mano garbe, mano būste, mano tėvyne, mano sveikata, mano šviesa, mano gyvenime. Išklausyk, išklausyk, išklausyk mane tuo savuoju būdu, žinomu tik nedaugeliui.

5. Dabar tik Tave vieną myliu, Tave vieną seku, Tavęs vieno ieškau, Tau vienam esu pasirengęs tarnauti, nes vienas teisingai viešpatauji; noriu paklusti tavo teisei. Prašau paliepti ir įsakyti, ką tik nori, bet išgydyti ir atverti mano ausis, kuriomis galėčiau girdėti Tavo žodžius, išgydyti ir atverti mano akis, kuriomis galėčiau matyti Tavo ženklus. Išvyk iš manęs proto aptemimą, kad pažinčiau Tave. Pasakyk, kur turėčiau žiūrėti, kad regėčiau Tave, ir, tikiu, padarysiu visa, ką liepsi. Meldžiu pasiimti atgal savo beglį, gailestingiausiasis Viešpatie. Jau pakankamai pakėliau bausmių, pakankamai tarnavau Tavo priešams, kuriuos laikai pamynęs po savo kojomis, pakankamai buvau pajuoktas įvairiu apgavysčių. Pasiimk mane, bėgantį nuo jų, mane, savo tarną, nes ir jie mane. svetimą, pasiėmė, kuomet bėgau nuo Tavęs. Žinau, kad turiu pas Tave grįžti. Tebūnie

atidarytos Tavo durys man, beldžiančiam, paaiškink man, kokių kelių pas Tave grįžtama. Neturiu nieko, tik valią, nežinau nieko, tik tai, kad, kas keičiasi ir yra dūlu, turi būti atmesta, o kas tikra ir amžina - ieškoma. Darau šitai, Tėve, nes tik šitai žinau. Bet iš kur pas Tave ateinama, nežinau. Patark man, parodyk, suteik kelrodį. Jei pas Tave bėgantys suranda Tave tikėjimu, suteik tikėjimą, jei dorybe - dorybę, jei žinojimu - žinojimą. Išaugink manyje tikėjimą, išaugink viltį, išaugink meilę. O koks nuostabus vienatinis Tavo gerumas!

6. Kreipiuosi į Tave ir vėl prašau parodyti kelius, kuriais į Tave kreipiamasi, nes Tau apleidus, žūvama. Bet Tu neapleidi, nes esi aukščiausiasis gėris, kurio nė vienas teisingai neieškojo ir juolab nerado. Tačiau teisingai ieškojo kiekvienas, kuriam leidai teisingai ieškoti. Leisk ir man, Tėve; apsaugok nuo paklydimo, tegu man, ieškančiam Tavęs, nepasirodo vietoj Tavęs niekas kitas. Jei netrokštu nieko kito, tik Tavęs, tebūnie leista rasti Tave. Tačiau, jei siekiu ko nors nereikalinga, pats mane apvalyk ir padaryk tinkamą regėti Tave. Savo mirtingojo kūno sveikatą patikiu Tau, išmintingiausiasis ir geriausiasis Tėve, tokiam laikui, koki mano kūnas galėtų būti naudingas man arba tiems, kuriuos myliu - nežinau, kiek tai truks; ir už jį prašysiu, ko ir kada paraginsi prašyti. Tik Tavo aukščiausio gailėstingumo meldžiu, kad visai į save atgręžtum, kad niekam neleistum pasipriešinti man, skubančiam Tavęs link, ir lieptum, kol turiu ir vilkiu ši kūną, būti skaisčiam, didžiadvasiu, teisingam ir išmintingam, būti tobulam Tavo išminties mylėtojui ir perėmėjui, būti vertam Tavo buvimo manyje ir vertam gyventi laimingiausioje Tavo karalystėje. Amen, amen.

II

7. A. Štai pasimeldžiau Dievui.

P. Tai ką gi nori pažinti?

A. Visa, ko meldžiau.

P. Trumpai apibendrink.

A. Noriu pažinti Dievą ir sielą.

P. Daugiau nieko?

A. Visiškai nieko.

P. Tuomet pradėk ieškoti. Bet pirmiausia paaiškink, kaip, jei Dievas tau būtų parodytas, galėtum pasakyti: "Gana"? A. Nežinau, kaip turėtų būti parodytas, kad pasakyčiau: "Gana". Juk nemanau, kad pažinau ką nors taip, kaip trokštu pažinti Dievą.

P. Tad ką mums daryti? Ar nemanai pirmiausia turis sužinoti, koks Dievo pažinimas būtų pakankamas, kad, jį pasiekęs, nebeieškotum toliau?

A. Iš tiesų manau, bet nematau, kaip tai galėtų būti padaryta. Mat ką gi panašaus į Dievą esu kada nors pažinęs, kad galėčiau sakyti: "Kaip šitai pažinau, taip pažinti noriu ir Dievą"?

P. Iš kur tu, kuris dar nepažinai Dievo, gali žinoti, kad nepažinai nieko, kas būtų panašu į Dievą?

A. Taip yra, nes jei pažinčiau ką nors panašu į Dievą, be abejones, šitai mylėčiau, o dabar nemyliu nieko, tik Dievą ir sielą, kuriu ne vieno nepažįstu.

P. Tad nė savo draugų nemyli?

A. Kaip, mylėdamas sielą, galėčiau jų nemylėti?

P. Vadinas, myli ir blusas, ir blakes?

A. Sakiau, kad myliu sielą, bet ne turinčias sielą būtybes.^1

P. Tuomet arba tavo draugai nėra žmonės, arba tu jų nemyli; juk kiekvienas žmogus yra turinti sielą būtybė, o tu pasakei, kad nemyli turinčių sielą būtybių?

A. Ir žmonės jie yra, ir myliu juos, bet ne dėl to, kad jie būtybės su sielomis, o dėl to, kad jie žmonės; o žmonės dėl to, kad turi protingas sielas, kurias myliu net plėšikuose. Juk galiu mylėti protą, nors ir pagrįstai neapkenčiu netinkamai besinaudojančio tuo, ką myliu. Taigi juo labiau myliu savo draugus, juo jie geriau naudojasi protinga siela, arba iš tiesu tiek, kiek trokšta ja gerai naudotis.

III

8. P. Sutinku su tuo. Bet jei kas pasakytų: "Padarysiu, kad pažintum Dievą taip, kaip pažįsti Alypijų^2", ar nedėkotum ir nesakytum "Gana"?

A. Išties dėkočiau, bet nesakyčiau, kad gana.

P. Kodėl?

A. Todėl, kad Dievą pažįstu tikrai ne taip, kaip Alypijų, bet ir Alypijaus nepažįstu pakankamai.

P. Tuomet žiūrėk, ar ne begėdiškai nori pakankamai pažinti Dievą, nepažinęs pakankamai Alypijaus.

A. Visai nereikia, kad tai begėdiška. Juk, palyginti su žvaigždėmis, kas yra nereikšmingiau už mano pietus? Nors nežinau, ką valgysiu rytoj per pietus, be jokios gėdos tvirtinu žinąs, kuriame žvaigždyne bus mėnulis.

P. Tuomet gal tau pakaks pažinti Dievą taip, kaip žinai, kuriame žvaigždyne rytoj judės mėnulis?

A. Ne, nepakaks. Juk šitai man patvirtina juslės. Tačiau nežinau, ar negalėtų staiga Dievas arba kokia nors slapta gamtos priežastis pakeisti mėnulio judėjimo tvarkos ir krypties. Jei taip atsitiks, tai visa, ką buvau įsivaizdavęs, pasirodys esą klaidinga.

P. Ir tu tiki, kad šitai gali įvykti?

A. Netikiu. Bet ieškau to, ką galėčiau žinoti, o ne to, kuo galėčiau tikėti. Juk teisingai sakome tikį viskuo, ką žinome, bet žiną ne viską, kuo tikime.

P. Vadinasi, šiuo atveju atmeti bet kokią juslių parodymą?

A. Griežtai atmetu.

P. Na, o aną savo draugą, kurio sakeisi iki šiol nepažįstąs, nori pažinti juslėmis ar protu?

A. Tai, ką jame pažįstu juslėmis - jei tik juslėmis kas nors pažįstama - ir nereikšminga, ir pakankama. Tačiau tą dalį, kuria jis man yra draugas, t.y. pačią sielą, noriu suvokti protu.

P. Ar galima ją pažinti kitaip?

A. Jokiu būdu.

P. Taigi drįsti sakyti, kad net labai artimas tavo draugas tau nepažįstamas?

A. Kodėl gi turėčiau nedrįsti? Juk manau, kad teisingiausias draugystės įstatymas yra tas, kuriuo prisakoma kiekvienam mylėti savo draugą nei mažiau, nei daugiau už save patį. Tad kaip, nepažindamas savęs paties, galiu įžeisti draugą, pasakydamas, kad jo nepažįstu, juolab jei jis ir pats, tikiu, savęs nepažįsta?

P. Tad jei tai, ką nori pažinti, priklauso protu suvokiamiems dalykams, tai kuomet pasakiau, kad begėdiškai nori pažinti Dievą, nepažindamas Alypijaus, tau nereikėjo pateikti kaip palyginimą savo pietus ir mėnuli, jei šie, kaip pats sakei, susiję su juslumu.

IV

9. Bet kokia mums iš to nauda? Sakyk dabar štai ką: jei tai, ką apie Dievą pasake Platonas ir Plotinas, yra teisinga, tai ar pakanka tau pažinti Dievą taip, kaip pažino jiedu?

A. Jei dalykai, kuriuos pasakė, yra teisingi, tai dar nereiškia, kad būtinai juos žinojo. Juk daugelis žmonių plačiai kalba apie tai, ko nežino, kaip ir aš pats sakiau trokštąs pažinti visa, ko meldžiau, nes jei jau žinočiau, netrokščiau. Tad ar dėl to mažiau galėjau apie tai kalbėti? Juk kalbėjau ne apie protu suvoktus dalykus, bet apie tuos, kuriuos iš visų pusių surinktus perdaviau atminčiai ir kuriais, kiek įstengiau, patikėjau. O pažinti yra kas kita.

P. Prašau pasakyti, ar bent žinai, kas geometrijoje yra linija?

A. Šitai puikiai žinau.

P. Ir, tai pareikšdamas, nebijai akademikų?

A. Visai nebijau. Juk jie neleido klysti išmintingam, o aš nesu išmintingas. Todėl kol kas nebijau prisipažinti žinąs tai, ką žinau. O tada, kai pasieksiu išmintį, ko ir trokštu, darysiu, ką ji įteigs.

P. Su viskuo sutinku. Bet grįžtu prie klausimų. Ar taip pat pažįsti rutulį, kuris vadinamas sfera, kaip pažįsti liniją?

A. Taip pat.

P. Ar lygiai pažįsti ir vieną, ir kitą, ar kurį nors daugiau arba mažiau už kitą?

A. Visiškai lygiai. Juk nė dėl vieno niekuo neapsirinku.

P. Na, o šiuos dalykus suvokei juslėmis ar protu?

A. Juslėmis šiame darbe pasinaudojau tarsi laivu. Mat kai jos atnešė mane ten, kurlink traukiau, paleidau jas; ir kuomet tarsi išsilaipinęs ant žemės ėmiau mąstyti apie šiuos dalykus, mano žingsniai ilgai buvo netvirti. Todėl man atrodo, kad veikia galima plaukioti laivu sausumoje, negu juslėmis suvokti geometriją, nors rodosi, kad jos nemažai pradžioje padeda besimokantiems.

P. Taigi mokslą apie šiuos dalykus, jei manai, kad tai mokslas, nedvejodamas vadini žinojimu?

A. Taip, jei leis stoikai, kurie nepriskiria žinojimo nė vienam, išskyrus išminčių. Neneigiu, kad iš tiesų turiu supratimą apie šiuos dalykus, nes turėti supratimą jie leidžia ir kvailybei. Bet ir stoikų nė kiek nebijau. Puikiai žinau dalykus, apie kuriuos klausei. Dabar tęsk toliau; norėčiau pamatyti, kodėl klausai apie tai.

P. Neskubėk, turime laiko. Tik įdėmiai klausykis, kad su kuo nors nesutiktum neapdairiai. Aš stengsiuosi padaryti taip, kad džiaugtumeisi tokiais dalykais, dėl kurių nebijotum jokio atsitiktinumo, o tu ragini skubėti, tarsi šis darbas būtų nereikšmingas.

A. Teleidžia Dievas, kad būtų taip, kaip sakai. Taigi klausinėk savo nuožiūra ir priekaištauk smarkiau, jei vėl atsitiktų kas nors panašaus.

10. P. Ar tau aišku, kad linija jokiū būdu negali būti padalyta į dvi dalis išilgai?

A. Aišku.

P. O skersai?

A. Kaip kitaip, jei ne iki begalybės ji gali būti supjaustyta?

P. Na, o ar taip pat aišku, kad sfera savo ruožtu negali iš vienos kurios pusės nuo vidurio turėti dviejų lygių apskritimų?

A. Visiškai taip pat.

P. Na, o linija ir sfera, tavo manymu, yra kažkas viena ar bent šiek tiek tarpusavyje skiriasi?

A. Kas gi nemato, kad jos labai skiriasi?

P. Bet jei lygiai pažįsti ir vieną, ir kitą, o jos, kaip pats pripažįsti, tarpusavyje labai skiriasi, tai ar skirtingų dalykų pažinimas nesiskiria?

A. Kas sakė, kad ne?

P. Šiek tiek anksčiau - tu. Juk, kuomet paklausiau, kaip norėtum pažinti Dievą, kad galėtum pasakyti: "gana", atsakei negalįs šito paaiškinti dėl to, kad nieko nesi suvokęs panašiai, kaip trokšti suvokti Dievą; mat sakei, kad nieko panašaus į Dievą nežinai. Tad kaip dabar? Argi linija ir sfera panašios į Dievą?

A. Kas galėtų šitai teigti?

P. Bet aš klausiau ne ką panašaus pažįsti, o ką pažįsti taip, kaip trokšti pažinti Dievą. Juk liniją pažįsti taip pat, kaip sferą, nors linija nėra tokia, kokia yra sfera. Todėl atsakyk, ar tau pakanka pažinti Dievą taip, kaip pažįsti geometrini rutulį, t.y. niekuo dėl Dievo neabejoti taip, kaip neabejoti dėl to geometrinio rutulio.

V

11. A. Atleisk man. Nors tu ir stipriai spiri ir nuneiginėji mane, vis dėlto neišdrįstu sakyti, kad noriu Dievą pažinti taip, kaip pažįstu šitai. Juk ne tik dalykai, bet ir pats jų pažinimas, man atrodo, yra skirtingas. Pirmą, linija ir rutulys ne tiek tarpusavyje skiriasi, kad nepriklausytų tam pačiam mokslui. Tačiau nė vienas geometrijos mokytojas netvirtino, kad jis moko apie Dievą. Antra, jei Dievo ir šių dalykų pažinimas būtų vienodas, tiek pat džiaugčiausi pažinęs šiuos dalykus, kiek įsivaizduoju džiaugsiąsį, pažinęs Dievą. Tačiau dabar šiuos dalykus, palyginti su Juo, taip didžiai niekinu, kad kartais man atrodo, jog, jei pažinsiu ir regėsiu Jį taip, kaip Jis gali būti regimas, visi šie dalykai išnyks iš mano pažinimo; juk jau dabar dėl meilės Jam jie vargiai ateina man į galvą.

P. Tu tesidžiaugsi pažinęs Dievą labiau ir net žymiai labiau, negu pažinęs šiuos dalykus, tačiau dėl dalykų, bet ne dėl supratimo skirtybės. Juk nežvelgi į žemę vienomis akimis, o į giedrą dangų - kitomis, nors dangaus vaizdas teikia tau žymiai daugiau malonumo negu žemės. Bet jei akys neapsigauna, manau, kad tu, paklaustas, ar esi tikras, kad žemę matai taip, kaip dangų, turėtum atsakyti, kad esi tikras, nors dangaus grožyje ir spindesiu džiaugiesi labiau negu žemės.

A. Prisipažįstu, šis palyginimas daro man įspūdį, ir privalau sutikti, kad kiek žemė šiuo požiūriu skiriasi nuo dangaus, tiek teisingi ir tvirti mokslų teikiami teiginiai skiriasi nuo protu suvokiamos Dievo didybės.

VI

12. P. Gerai, kad daro įspūdį. Juk Protas, besikalbantis su tavimi, žada parodyti tavo mąstymui³ Dievą taip, kaip saulė pasirodo akims. Mat mąstymo gebos sieloms yra nelyginant jų julsės; o visi mokslų teikiami tiksliausi teiginiai panašūs į tuos dalykus, kurie apšviečiami saulės, kad galėtų būti matomi, kaip antai žemė ir visa, kas yra ant žemės. Bet Dievas pats apšviečia. O aš, Protas, mąstymui esu tai, kas akims yra žiūrėjimas. Juk turėti akis nėra tas pat, kas žiūrėti, kaip ir žiūrėti nėra tas pat, kas matyti. Taigi sielai reikia trijų tam tikru dalyku: turėti akis, kuriomis galėtų tinkamai naudotis, žiūrėti ir matyti. Sveikos

akys yra mąstymas be visokio kūno purvo, tai yra nutolęs ir apsivalęs nuo mirtingu dalyku troškimu. O tai jam pirmiausia suteikia ne kas kita, kaip tikėjimas. Juk jam, suteptam ydu ir sergančiam, kol kas tai negali būti parodyta, nes matyti jis gali tik būdamas sveikas; tad jei nepatikėtų, jog kitaip nepamatys, nesistengtų išgyti. Bet kas [atsitiktų], jei mąstymas patikėtų, kad iš tiesų yra taip, kaip sakoma, patikėtų, kad pamatys tik būdamas sveikas, jei galės matyti, tačiau netektų vilties, kad gali išgyti? Ar nenusimintų, neniekintų savęs ir paklausytų gydytojo nurodymų?

A. Išties taip būtų, ypač dėl to, kad liga būtinai turėtų pajusti, jog tie nurodymai nemalonūs.

P. Tad prie tikėjimo reikia pridėti viltį.

A. Manau, kad taip.

P. Na, o jei ir patikėtų, kad visa taip ir yra, jei turėtų vilties, kad gali išgyti, tačiau pačios šviesos, kuri žadama, nemylėtų ir netrokštų, o manytų, kad turi tenkintis savo tamsybėmis, kurios jau iš įpratimo malonios? Ar vis dėlto neatstumtų gydytojo?

A. Žinoma, taip būtų.

P. Taigi trečias būtinas dalykas yra meilė.

A. Niekas kitas taip nėra būtinas.

P. Vadinasi, nė viena siela nepagydoma be šių trijų dalykų, kad galėtų regėti, t.y. suprasti savo Dievą.

13. Tad kas belieka, kai ji turės sveikas akis?

A. Belieka žiūrėti.

P. Sielos žiūrėjimas yra protas, bet kadangi tas, kuris žiūri, nebūtinai mato, teisingas ir tobulas žiūrėjimas, t.y. toks, kurį lydi regėjimas, vadinamas dorybe; juk dorybė yra teisingas arba tobulas protas. Bet nė pats žiūrėjimas, nors akys jau ir sveikos, negali jų nukreipti į šviesą, jei nėra šių trijų dalykų: tikėjimo, kurio dėka būtų tikima, kad dalykas, į kurį reikia nukreipti žiūrėjimą, iš tiesų yra toks, kad pamatytas daro jį palaimingą; vilties, kurios dėka viliamasi, pamatyti gerai pažvelgus; meilės, kurios dėka trokštame regėti ir džiaugtis. Žiūrėjimą lydi pats Dievo regėjimas, Dievo, kuris yra žiūrėjimo tikslas, bet ne todėl, kad žiūrėjimas jau nebetarnautų, o todėl, kad daugiau nieko nebėra, ko link jis veržtųsi. Ir šitai išties yra tobula dorybė - protas, pasiekiantis savo tikslą, protas lydymas palaimingo gyvenimo. O regėjimas yra sieloje esantis supratimas, kuris susideda iš suprantančiojo ir to, kas suprantama, kaip ir akims tai, kas vadinama regėjimu, susideda iš paties pojūčio ir to, kas juntama: pašalinus kurį nors iš jų, nieko negalima matyti.

VII

14. Taigi pažiūrėkime, ar sielai vis dar bus būtini tie trys dalykai, kai jai pavyks regėti Dievą, t.y. Jį suprasti. Kam jai būtinas tikėjimas, kai jau regės? Juo labiau viltis, kai jau bus pasiekusi? O iš meilės ne tik nebus nieko atimta, bet dar labai daug ir pridėta. Juk pamačiusi šį vienintelį ir tikrąjį grožį, [siela] pamils jį dar labiau ir, jei neįsmeigs akių su begaline meile, o nusuks jas kur nors į šalį, neįstengs pasilikti šiame labiausiai palaimingame regėjime. Bet kol siela, nors ir pilnatviškai regėdama, t.y. suprasdama Dievą, tebėra šiame kūne, o kadangi kūno juslės atlieka savo darbą, kuris nors ir neįstengia apgauti, tačiau padeda pasėti abejonę, tikėjimu dar gali būti pavadinta tai, kuo priešinamasi juslėms ir tikima, kad tikra veikia yra kas kita. Taip pat šiame gyvenime, nors siela jau yra palaiminga suvokusi Dievą, kadangi patiria daug kūno negalių, jai reikia tikėtis, kad po

mirties visų šių nepatogumų nebebus. Vadinasi, ir viltis nepalieka sielos, kol ji tebėra šiame gyvenime. Bet kuomet po šio gyvenimo visa siela susitelks Dieve, pasiliks meilė, kurios siela ten bus laikoma. Juk negalima sakyti, jog ji tiki, kad tie dalykai yra tikri, kai jos nebedrumsčia joks melo įsibrovimas; nebelieka jai ko viltis, nes ji visa valdo netrikdoma rūpesčių. Taigi sielai reikalingi trys dalykai: kad būtų sveika, kad žiūrėtų, kad matytų. Iš šių trijų dalykų pirmajam ir antrajam visada būtini kiti trys - tikėjimas, viltis, meilė, trečiajam šiame gyvenime - visi trys, o po šio gyvenimo - vien meilė.

VIII

15. Dabar paklausk, - atėjo laikas apie tai kalbėti, - ko aš mokau apie Dievą, remdamasis anuo palyginimu apie juslinius dalykus. Dievas, be abejonės, suvokiamas protu, anie moksliniai teiginiai taip pat suvokiami protu, tačiau tarpusavyje jie labai skiriasi. Juk regima ir žemė, ir šviesa. Tačiau žemės, jei ji neapšviesta saulės, regėti negalima. Vadinasi, reikia manyti, kad tų teiginių, kurių moko mokslai ir kuriuos kiekvienas juos suprantantis, be jokios abejonės, pripažįsta esant pačiais teisingiausiais, negalima būtų suprasti, jei jie nebūtų apšviesti kažko kito, kas yra tarsi jų saulė. Todėl kaip kalbant apie šią saulę reikia atkreipti dėmesį į tris dalykus: kad ji yra, kad ji švyti, kad ji apšviečia, taip ir dėl paslaptiniausio Dievo, kurį nori suprasti, reikia atkreipti dėmesį į tris tam tikrus dalykus: kad Jis yra, kad Jis suprantamas ir kad leidžia suprasti kita. Aš drįstu mokyti tave pažinti šiuos du dalykus, t.y. save patį ir Dievą. Bet atsakyk, kaip tai priimsi: ar kaip tikėtina, ar kaip teisinga?

A. Žinoma, kaip tikėtina. Ir reikia pripažinti, kad įgijau daugiau vilties, nes, išskyrus tai, kas buvo paminėta apie liniją ir rutulį, nepasakei nieko, apie ką drįsčiau sakyti, kad tai pažinau.

P. Nenuostabu, nes iki šiol nieko nebuvo išdėstyta taip, kad iš tavęs reikėtų reikalauti suvokimo.

IX

16. Bet kodėl delsiame? Reikia traukti toliau. Tačiau pirmiausia pasižiūrėkime, ar esame sveiki.

A. Jei manyje ar savyje įstengi įžiūrėti bent ką nors, tai šitai tu pats pamatysi. O aš, jei tik ką suvokiu, tau paklausus, atsakysiu.

P. Ar myli ką nors, be savęs ir Dievo pažinimo?

A. Spręsdamas iš to, kaip dabar jaučiuosi, galėčiau atsakyti, kad daugiau nieko nemyliu, bet saugumo dėlei atsakau, kad nežinau. Mat man dažnai atsitikdavo taip, kad ateidavo į galvą kas nors, kas sukrėsdavo mane visai kitaip, negu vaizduodavausi, tikėdamas, jog joks kitas dalykas negali manęs išjudinti. Lygiai taip pat dažnai koks nors dalykas, šovęs į galvą, nesujaudindavo manęs, tačiau iš tiesų atsitikęs sukrėsdavo labiau, negu maniau. Vis dėlto šiuo metu man atrodo, kad jaudinti mane gali tik trys dalykai: baimė netekti žmonių, kuriuos myliu, kančios baimė ir mirties baimė.

P. Taigi myli gyvenimą kartu su brangiausiais tau žmonėmis, myli savo gerą sveikatą ir pati gyvenimą šiame kūne, antraip nebijotum jų netekti.

A. Prisipažįstu, kad taip.

P. Vadinasi, tai, kad ne visi draugai yra su tavimi, ir tai, kad tavo sveikata pablogėjusi, tavo širdžiai suteikia šiek tiek skausmo; tai, mano akimis žiūrint, kyla iš to, kas pasakyta.

A. Esi teisus; negaliu nesutikti.

P. Na, o jeigu staiga pajustum ir įsitikintum esąs sveiko kūno ir pamatytum, kad visi tie, kuriuos myli, išvien su tavimi kilniai leidžia laisvą laiką, tai ar nereikėtų tau taip pat smarkiai šokinėti iš džiaugsmo?

A. Išties reikėtų. Juolab jei šitai, kaip sakai, atsitiktų staiga, tai kodėl turėčiau tvardyti, kodėl turėčiau sau leisti slėpti tokį džiaugsmą?

P. Vadinasi, tave vis dar vargina įvairios dvasios negalios ir sukrėtimai. Tad kokia gi tokių akių begėdystė, akių, norinčių regėti aną saulę?

A. Padarei tokią išvadą, tarsi iš tiesu nejausčiau, kiek mano sveikata pagerėjo arba kokios ligos mane apleido, o kiek jų dar [manyje] pasiliko. Atitolink nuo manęs ir jas.

X

17. P. Argi nematai, kad kūno akys, net būdamos sveikos, dažnai apakinamos saulės šviesos, nugręžiamos ir ieško prieglobsčio savo tamsybėse? O tu galvoji apie tai, kiek pažengei į priekį, bet ne apie tai, ką nori matyti. Vis dėlto aptarsiu su tavimi būtent tai, kokią pažangą, tavo manymu, mes padarėme. Ar netrokšti jokių turtų?

A. Ne. Be to, tai ne pirmas kartas, kai jų netrokštu. Man dabar trisdešimt treji metai, ir jau beveik keturiolika metų prabėgo nuo to laiko, kai lioviausi jų troškęs. O iš turtų, kurie atsirasdavo atsitiktinai - išskyrus būtiną maistą ir kilnų jo vartojimą, - nesirūpinau niekuo. Viena Cicerono knyga⁴ mane lengvai įtikino, kad jokia būdu nereikia siekti turtų; bet jeigu jau jie ateitų, juos valdyti reikėtų išmintingai ir apdairiai.

P. Na, o garbingų pareigų?

A. Prisipažįstu, kad neseniai, beveik šiomis dienomis, lioviausi jų troškęs.

P. Na, o žmonos? Ar kartkarčiais tavęs nedžiugina mintis apie gražią, skaisčią, klusnią, išsilavinusią žmoną, arba tokią, kurią pats galėtum lengvai išmokyti, be to, su tokiu kraičiu, kad ji netaptų našta tau (nes tu niekini turtus), skiriančiam savo laisvą laiką apmąstymams, juolab jei tikėtum ir būtum tikras, kad nepatirsi iš jos nieko nemalonaus?

A. Kad ir kaip norėtum ją nuspalvinti bei apdovanoti visokiomis dorybėmis, vis tiek esu nusprendęs, kad nieko nereikia vengti taip, kaip suartėjimo su moterimi. Jaučiu, kad nėra nieko, kas vyrišką dvasią iš tvirtybės aukštumų nublokštų žemiau negu moters vilionės ir kūnų sąlytis, be kurio negalima turėti žmonos. Tad jei rūpintis vaikais yra viena išminčiaus pareigų (ko dar nežinau), tai kas sugula su moterimi šito vardan, tas gali man pasirodyti stebėtinas, bet jokia būdu ne sektinas. Juk išbandyti tai daug pavojingiau už galimybę išbandyti. Todėl, manau, pakankamai teisingai ir naudingai savo sielos laisvei įsčiau sau netrokšti, neieškoti ir nevesti žmonos.

P. Dabar neklausiu, ką nusprendei, bet klausiu, ar vis tebekovoji, ar jau nugalėjai šią aistrą. Juk kalbama apie tavo akių sveikatą.

A. Aš nieko tokio visiškai neieškau, nieko netrokštu; net su siaubu ir panieka prisimenu šiuos dalykus. Ko tu dar nori? O tokia kilni mano nuostata tvirtėja diena iš dienos. Juk juo labiau augs viltis pamatyti grožį, kurio didžiai trokštu, juo labiau į jį atsigręžia visa mano meilė ir siekis.

P. Na, o valgio teikiamas malonumas? Kiek juo rūpiniesi?

A. Dalykai, kurių nusprendžiau nevalgyti, manęs visai nejaudina. O kiti, kurių neatsisakiau, prisipažįstu, būdami šalia teikia malonumą, tačiau taip, kad pamačius ar paragavus juos galima atimti, nesukėlus jokio dvasinio jaudulio. O kuomet jų visai nėra, toks noras neišdrįsta sutrukdyti mano apmąstymams. Bet apskritai neklausinėk nieko nei apie valgį ir gėrimą, nei apie maudyklas ar kitus kūniškus malonumus: aš noriu jų turėti tiek, kiek jie gali būti naudingi mano sveikatai.

XI

18. P. Padarei didelę pažangą. Tačiau tai, kas lieka, labai kliudo matyti aną šviesą. Bet panagrinęsiu kai ką svarbaus, kuo remiantis, man rodos, lengva irodyti, kad arba nebelieka nieko, ką mums reikėtų sutramdyti, arba nepadarėme visiškai jokios pažangos ir išlieka visu tu dalyku, kurie, musu manymu, yra nukirsti, piktžaisde. [Pavyzdžiui,] norėčiau sužinoti štai ką: ar netrokštum ir negeistum turtu, jei įsitikintum, kad gali gyventi su daugeliu tau labai brangiu žmonių, siekdamas išminties tik tuomet, jei didele asmenine nuosavybe įstengtum patenkinti jūsų reikmes?

A. Sutinku. [Trokščiau.]

P. Na, o jei taptų aišku, kad daugelį žmonių įtikinsi siekti išminties tik tuo atveju, jei dėl garbingos tavo padėties išaugs tavo įtaka, ir kad patys tavo draugai galės apmaldyti savo norus ir visiškai atsigręžti į Dievo ieškojimo kelią tik tuomet, jei ir jie bus pagerbti visuomenėje, o tai gali įvykti tik tavo garbingų pareigų ir vardo dėka, tai ar nereikėtų trokšti ir šių dalykų ir visomis išgalėmis stengtis, kad jie išsipildytų?

A. Yra taip, kaip sakai.

P. Dėl žmonos daugiau nesiginčiju. Juk galbūt negali būti tokios būtinybės vesti. Vis dėlto, jei būtų aišku, kad jos gausus turtas gali išlaikyti visus, su kuriais nori ramiai gyventi vienoje vietoje, o ir ji su tuo širdingai sutinka, ypač jei dėl savo garbingos kilmės ji turėtų tiek įtakos, kad be vargo jos padedamas galėtum įsigyti aukštas pareigas, kurios, sutikai, gali būti būtinos, tai ar turėtum šitai niekinti?

A. Kada drįščiau šito tikėtis?

19. P. Sakai taip, tarsi dabar klausčiau, ko tikiesi. Klausiu ne koks išsižadėtas dalykas neteikia malonumo, bet koks pasiūlytas galėtų malonumo teikti. Juk viena yra išrauta liga, o kita - apmarinta. Apie tai kalbant tinka toks kai kurių mokytų vyrų pasakymas: visi kvailiai yra pamišę taip, kaip kiekvienas purvas skleidžia nemalonų kvapą. Bet ne visada. Pajudink, pajusi.

Yra didelis skirtumas, ar troškimas palaidojamas dėl dvasios nevirties, ar nugalimas dėl jos sveikatos.

A. Nors ir neįstengčiau tau atsakyti, niekada manęs neįtikinsi, kad, būdamas tokios dvasinės būsenos, kokios, jaučiu, dabar esu, manyčiau, jog nepadariau jokios pažangos.

P. Mano manymu, šitaip tau atrodo dėl to, kad, nors ir gali geisti šių dalykų, jie tau atrodo siektini ne dėl jų pačių, o dėl kažko kito.

A. Būtent šitai norėjau pasakyti. Juk kuomet troškau turtų, troškau jų, kad būčiau turtingas, ir pačių garbingų pareigų, kurių norą, kaip sakiau, visai neseniai nugalėjau, norėjau sužavėtas nežinia kokio jų spindesio. O kuomet mažčiau apie žmoną, visada mažčiau ne apie ką kita, kaip apie gero vardo lydimą malonumą, kuri ji suteiktu. Tuomet manyje buvo tikras šių dalykų troškimas, o dabar visa tai visiškai niekinu. Tačiau, jei pasiekti tai, ko trokštu, įmanoma tik šių dalykų pagalba, tai aš nesivaikau jų, kad

užvaldyčiau, bet priimu kaip pakenčiamus.

P. Puiku. Juk aš nemanau, kad troškimu reikia vadinti kokių nors dalykų troškimą, jei tų dalykų ieškome dėl ko nors kito.

XII

20. Bet norėčiau paklausti, kodėl trokšti, kad ir [apskritai] gyventų, ir su tavimi gyventų tie žmonės, kuriuos myli.

A. Idant kartu draugiškai gilintumės į savo sielas ir Dievą. Tada tas, kuriam pirmam pavyktų tai atskleisti, galėtų ir kitus be vargo ten pat atvesti.

P. Na, o jeigu jie nenori to tyrinėti?

A. Įtikinsiu, kad norėtų.

P. Na, o jeigu neįstengsi įtikinti, kadangi arba jie mano, kad jau atskleidė šiuos dalykus, arba kad jų visai neįmanoma atskleisti, arba tai padaryti jiems trukdo rūpesčiai ir troškimai, susiję su kitais dalykais?

A. Aš juos priimsiu, ir jie priims mane taip, kaip galėsime.

P. Na, o jeigu jų buvimas šalia atitrauktų nuo ieškojimo ir tave, ar netrokštum ir nepasirūpintum, kad jie geriau su tavimi nebūtų, negu kad būtų šitaip, jei kitaip būti negali? A. Prisipažįstu, yra taip, kaip sakai.

P. Vadinasi, tiek jų gyvenimo, tiek buvimo šalia trokšti ne dėl paties gyvenimo ir paties buvimo šalia, o dėl to, kad galėtum atskleisti išmintį?

A. Visiškai sutinku.

P. Na, o jeigu įsitikintum, kad pats tavo gyvenimas trukdo įgyti išmintį, ar norėtum, kad jis tęstųsi toliau?

A. Visais būdais to vengčiau.

P. Na, o jeigu tau būtų tvirtinama, kad išmintį gali pasiekti tiek palikęs ši kūną, tiek būdamas jame, negi rūpintumeisi, ar čia, ar kitame gyvenime galėsi džiaugtis tuo, ką myli?

A. Nesirūpinčiau, jei žinočiau, kad nepatirsiu nieko blogiau, kas nublokštų mane atgal iš tos vietos, kurią pasiekiau.

P. Vadinasi, dabar bijai mirti, kad neįpultum į kokį didesnę blogį, dėl kurio iš tavęs būtų atimtas dieviškas pažinimas?

A. Bijau ne tik kad neatimtų to, ką kartą pažinau, bet ir kad nebūtų man užtvertas kelias tų dalykų link, kuriuos trokštu pažinti, nors tai, ką jau turiu, su manimi pasilikis.

P. Vadinasi, nori, kad ir pats gyvenimas tęstųsi ne dėl gyvenimo, bet dėl išminties?

A. Taip.

21. P. Bieka kūno kančia, kuri galbūt tau savo jėga neduoda ramybės.

A. Ir pačios kančios didžiai baiminuosi ne dėl ko nors kito, o tik dėl to, kad ji atitraukia mane nuo ieškojimo. Nors šiomis dienomis buvau kankinamas itin aštraus dantų skausmo ir įstengiau mąstyti tik apie tai, ką jau kartą buvau pažinęs, o nuo ieškojimo, kuris iš manęs reikalavo visiško dvasinio susikaupimo, buvau atitraukiamas, man atrodė, kad, jei mano mąstymui pasirodytų tiesos spindesys, aš arba nejausčiau skausmo, arba pakelčiau jį kaip tikrai nieko vertą. Nors niekada neiškenčiau nieko didesnio, vis dėlto galvoju, kiek gali pasitaikyti sunkesnių ligų, ir tuomet esu verčiamas sutikti su Kornelijumi Celsu⁵, kuris sako, kad aukščiausias gėris yra išmintis, o didžiausias blogis - kūno kančia. Ir man neatrodo, kad šis samprotavimas beprasmiškas. "Mat, - sako, - kadangi esame sudaryti iš dviejų dalių, t.y. iš sielos ir kūno, iš kurių pirmoji dalis [siela] geresnė, o kūnas blogesnis,

aukščiausias gėris yra tai, kas geresnėje dalyje geriausia, o didžiausias blogis - tai, kas blogesnėje blogiausia. Tai, kas geriausia sieloje, yra išmintis, o tai, kas blogiausia kūne - kančia." Tad, mano manymu, teisingai daroma išvada, kad aukščiausias žmogaus gėris - išmintis, o didžiausias blogis - kančia.

P. Pamatysime šitai vėliau. Juk išmintis, kurią stengiamės pasiekti, galbūt įtikins mus kuo kita. O jei pasirodys, kad tai teisinga, be abejonės, laikysimės šios nuomonės apie aukščiausią geri ir didžiausią blogi.

XIII

22. Dabar paklauskime, koks esi išminties mylėtojas, išminties, kurią trokšti regėti tyriausiu žvilgsniu ir be jokio apdangalo laikyti skaisčiausiame glėbyje tarsi nuogą, tokią, kokią ji leidžia save regėti ir laikyti tik labai nedaugeliui išrinktųjų mylėtojų. Juk jei degtum meile kokiai gražiai moteriai, ji teisingai neatsiduotų tau, sužinojusi, kad be jos myli dar ką nors. Tai negi pasirodys tau skaisčiausias išminties grožis, jei ugnis tavyje degs ne dėl jo vieno?

A. Kodėl aš, nelaimingasis, iki šiol esu trikdomas ir draskomas gailestį žadinančios kančios? Juk jau aiškiai įrodžiau, kad nieko kito nemyliu, nes tai nėra meilė, kai kas nors mylimas ne dėl jo paties. Dėl jos pačios aš myliu tik išmintį, o visa kita - gyvenimą, ramybę ir draugus noriu turėti, arba bijau, kad jų netrūktų, būtent dėl jos. Tačiau kokias ribas gali turėti meilė šiam grožiui, kurio ne tik nepavydžiu kitiems, bet dar ir kviečiu kitus kartu su manimi jo ieškoti, su manimi jo trokšti, su manimi jį apglėbti ir juo džiaugtis, ir juo didesni jie bus man draugai, juo bendresnė mums bus mylimoji?

23. P. Išminties mylėtojams dera būti būtent tokiems. Ji ieško tokių, ji, su kuria ryšys išties skaisčius ir nesuteptas jokios dėmės. Bet ne vienas kelias veda jos link. Juk kiekvienas pagal savo sveikatą ir stiprybę suvokia šį vienintelį ir tikriausią gėrį. Jis yra kažkokia nenusakoma ir nepasiekiamą proto šviesybė. Kiek įstengia, teparodo mums ši įprastinė šviesa, koku būdu yra tas gėris. Juk kai kurios akys tokios sveikos ir žvalios, kad be jokio sąmyšio tuojau pat, kai tik atsimerkia, atsigręžia į pačią saulę. Šioms akims pati sveikata tam tikra prasme yra vadove, ir joms nereikia mokytojo, nebent priminimo. Joms pakanka tikėti, viltis ir mylėti. O kitos sužeidžiamos paties spindėjimo, kuri didžiai trokšta regėti, ir dažnai, jo neišvydusios, su malonumu grįžta atgal į tamsybes. Pavojinga norėti parodyti tokioms akims tai, ko kol kas jos neįstengia regėti, nors ir butu jos tokios, kad pagrįstai galėtų būti pavadintos sveikomomis. Vadinasi, pirmiau reikia jas lavinti, o ju meilę naudingai skleisti ir puoselėti. Iš pradžių joms reikia parodyti ką nors, kas ne pats savaime skleidžia šviesą, bet šviesos dėka gali būti matomas, kaip antai apdaras, siena arba kas nors iš tokio pobūdžio daiktu. Paskui parodyti ką nors, kas ne pats savaime, bet tos šviesos dėka skaisčiau žiba, kaip antai auksas, sidabras ar kas nors panašaus, tačiau spindi ne tiek, kad kenktų akims. Tada galbūt reikia atsargiai parodyti žemišką ugnį, po to žvaigždes, paskui mėnulį, vėliau aušros spindesį ir baltančio dangaus švytėjimą. Šitai anksčiau ar vėliau, visiškai tokia tvarka arba kai ką praleidęs, priprasdamas pagal savo išgales, kiekvienas be pasimetimo ir su dideliu džiaugsmu išvys saulę. Geriausi mokytojai daro kažką panašaus uoliausiai siekiantiems išminties, kurie jau mato, tačiau dar ne aiškiai. Juk išmintį pasiekti pagal tam tikrą tvarką - gero mokymo priedermė, o be tvarkos tai vargiai tikėtinos sėkmės užsiėmimas.

Bet šiandien, manau, užtektinai parašėme. Reikia tausoti sveikatą.

XIV

24. Kitą dieną:

A. Prašau nurodyti, jei gali, tą tvarką. Vesk, kur nori, per ką nori, kaip nori. Įsakyk, ką tik nori sunkaus ir varginančio, kad tik būtų mano galioje ir aš neabejočiau, kad pasieksiu šiuo keliu tai, ką trokštu pasiekti.

P. Tik viena galiu patarti; daugiau nežinau nieko. Tol, kol vilkime šį kūną, reikia griežtai vengti juslėmis suvokiamų dalykų ir labai saugotis, kad nebūtų mūsų sparnai sulipę nuo jų lipnių klijų. Mat norėdami pakilti iš šių tamsybių į šviesą, turime turėti sveikus ir tobulus sparnus! Juk ta šviesa nesiteiks pasirodyti įkalintiems narvelyje, jei jie nėra tokie, kad, sulaužę arba išardę jį, įstengtų išsiveržti į savo dangaus platybes. Tad kai tik būsi toks, kad tavęs visiškai nebedžiugins nė vienas žemiškas dalykas, patikėk manimi, tą pačią akimirką, tą pati laiko mirksni pamatysi, ką trokšti pamatyti.

A. Meldžiu tave pasakyti, kada tai bus! Mat nemanau, kad žemiški dalykai galės sukelti man visišką neapykantą, jei nepamatysiu to, palyginti su kuriuo jie pasirodytų esą niekingi.

25. P. Šitaip pasakyti galėtų ir kūno akis: "Nebemėgsiu tamsybių tuomet, kai išvysiu saulę". Atrodo, lyg ir šitai susiję su tvarka, tačiau iš tikrųjų toli gražu ne taip. Ji mėgsta tamsybes dėl to, kad nėra sveika; o saulę gali regėti tik būdama sveika. Ir dvasia dažnai apsigaua dėl to, kad mano esanti sveika ir didžiuojasi, o kadangi dar nemato, skundžiasi, tarsi turėtų tam teisę. Tačiau grožis žino, kada jam pasirodyti. Juk jis pats atlieka gydytojo pareigą ir geriau už tuos, kuriuos gydo, žino, kurie [iš ju] sveiki. O mums atrodo, kad matome, kiek išnirome; tačiau negalime nei apmesti, nei pajusti, kiek giliai buvome panirę ir kiek pakilome aukštyn, ir tik palyginti su sunkesne liga manome esą sveiki. Ar neatsimeni, kaip vakar tarsi [būdami] saugus skelbėme, kad nebesame apimti jokios ligos ir nebemylime nieko, tik išminti, o viso kito tik dėl išminties ieškome ir norime? Koks žeminantis, gėdingas, atstumiantis ir baisus tau atrodė moters glėbys, kai tarpusavyje svarstėme apie troškimą turėti žmoną! Ir būtent šią naktį, kai nemiegodami vėl tą pati pergalvojome, pajutai, kad tos išsivaizduotos viliones ir skausmingas malonumas kuteno tave kitaip, negu įsivaizdavai, žinoma, daug daug mažiau negu paprastai, bet drauge toli gražu ne taip, kaip manei; šitaip tas paslaptiniausias gydytojas sieke parodyti ir viena, ir kita: nuo ko jo rūpesčio dėka išsigelbėjai ir ką dar reikia gydyti.

26. A. Tylėk, prašau tave, tylėk. Kodėl kankini? Kodėl taip giliai kasi ir taip žemai leidiesi? Jau nebesuturiu ašarų, jau nieko nebežadu, nieko nebeįsivaizduoju, kad tik neklausinėtum apie šiuos dalykus. Tiesą sakai, kad tas, kurį karštai trokštu pamatyti, sužinos, kada būsiu sveikas. Tendaro, kas jam patinka; tepasirodo, kada jam norisi. Jau pavedu visą save jo gailestingumui ir globai. Visam laikui įtikėjau, kad jis nesiliauja teikęs pagalbą tiems, kurie tokie prielankūs jam. Tad nieko nepasakysiu apie savo sveikatą tol, kol neišvysiu to grožio.

P. Nieko kito nė nedaryk. Bet susilaikyk nuo ašarų ir susiimk. Tu labai daug verkei, ir šitai labai sunkiai atsiliepia tavo krūtinės ligai.

A. Nori, kad mano ašaros turėtų saiką tuomet, kai nematau savo nelaimės galo, arba liepi galvoti apie kūno sveikatą, kai esu pribaugtas piktžaidės? Bet jei turi kokią galią man, prašau pabandyti mane vesti koku nors trumpiausiu keliu, kad bent dėl šio tokio tos šviesos artumo, šviesos, kurią jau galiu pakelti, jei padariau nors kokią pažangą, man būtų gėda atgręžti akis į tas tamsybes, kurias palikau, jei tik galima paliktomis vadinti tas,

kurios vis dar drįsta glostyti mano aklybę.

XV

27. P. Baikime, jei nori, šią pirmąją knygą, idant antrojoje leistumėmės i kelią, kuris pasirodys patogus. Būdamas taip nusiteikęs, tu neturi liautis saikingai lavinėtis.

A. Jokiū būdu neleisiu užbaigti šios knygelės, jei bent šiek tiek nepapasakosi apie artumą šviesos, kurios link veržiuosi.

P. Šis gydytojas paklūsta tavo valiai. Juk nežinia, koks spindėjimas žadina ir ragina mane, kad tave ten vesčiau. Tad įdėmiai klausyk.

A. Meldžiu vesti ir ginti, kur nori.

P. Ar tiesą sakai, kad nori pažinti sielą ir Dievą?

A. Tai visas mano rūpestis.

P. Ir daugiau nieko?

A. Visiškai nieko.

P. Na, o tiesos pažinti nenori?

A. Argi galėčiau, nepažinęs jos, pažinti šiuos dalykus?

P. Vadinasi, pirmiau reikia pažinti tiesą, per kurią galima pažinti ir kita.

A. Visiškai sutinku.

P. Tad pirmiausia atkreipkime dėmesį į štai ką: yra du žodžiai - tiesa ir teisinga. Kaip manai, ar šiais žodžiais žymimi du dalykai, ar vienas?

A. Atrodo, kad du, nes kaip viena yra skaistumas, o kita - tai, kas skaistu (daug yra tokių pavyzdžių), taip, manau, viena yra tiesa, o kita - tai, kas teisinga.

P. Kuris jų, manai, yra pranašesnis?

A. Manau, kad tiesa. Juk ne dėl to, kas skaistu atsiranda skaistumas, o dėl skaistumo atsiranda tai, kas skaistu. Lygiai taip pat, jei kas nors teisinga, tai šitai visuomet teisinga dėl tiesos.

28. P. Na, o kuomet numiršta koks skaistus žmogus, manai, numiršta ir skaistumas?

A. Jokiū būdu ne.

P. Vadinasi, kai žūva kas nors teisinga, tiesa nežūva.

A. Bet kaip tada žūva tai, kas teisinga? Aš to nesuprantu.

P. Stebiuosi, kad šito klausi. Argi nematome, kaip mūsų akyse žūva tūkstančiai dalykų? O galbūt manai, kad šis medis arba yra medis, bet nėra teisingas, arba iš tiesų negali pražūti? Nors ir nepasikliauji juslėmis ir gali atsakyti, kad visiškai nežinai, ar tai medis, mano manymu, nepaneigsi, kad medis teisingas, jei jis medis. Apie tai sprendžiame ne juslėmis, bet protu. Jei medis klaidingas, jis nėra medis, o jei jis medis, tai būtinai teisingas.

A. Su tuo sutinku.

P. Na, o su kitu dalyku? Ar nesutiksi, kad medis priklauso tokiems daiktams, kurie gimsta ir žūva?

A. Negaliu paneigti.

P. Tad išvada tokia: tai, kas teisinga, žūva.

A. Neprieštarauju.

P. Na, o ką pasakysi apie tai? Ar neatrodo, kad tiesa, žuvalt teisingiems dalykams, nežuvalt lygiai taip pat, kaip, mirštant skaisčiam, nemiršta skaistumas?

A. Jau sutinku ir su tuo ir nekantriai laikiu, ką sugalvosai toliau.

P. Tad klausyk.

A. Klausau.

29. P. Ar teisingas tau atrodo teiginys: "Tai, kas yra, būtinai turi būti kur nors"?

A. Su niekuo taip nesutinku, kaip su šituo.

P. O ar pripažįsti, kad tiesa yra?

A. Pripažįstu.

P. Vadinasi, būtinai turime ieškoti, kur ji yra, nes jos nėra erdvėje, jei tik nemanai, kad erdvėje be kūno yra kas nors kita arba kad tiesa yra kūnas.

A. Nieko panašaus nemanau.

P. Tad kur, tavo manymu, ji yra? Juk ji negali būti niekur, jei sutinkame, kad ji yra.

A. Jei žinočiau, kur ji yra, tikriausiai daugiau nieko nebeieškočiau.

P. Ar bent jau gali sužinoti, kur jos nėra?

A. Jei primintum, galbūt galėčiau.

P. Be abejonės, jos nėra mirtinguose daiktuose. Juk tai, kas yra, negali išlikti, jei neišlieka tas, kame tai yra; o kad, žūvant mirtingiems dalykams, tiesa išlieka, buvo pripažinta šiek tiek anksčiau. Vadinasi, mirtinguose dalykuose tiesos nėra. Bet ji yra ir yra ne niekur. Vadinasi, yra nemirtingų dalykų. Bet niekas nėra teisinga, jei jame nėra tiesos. Išvada tokia: teisinga tik tai, kas nemirtinga. Ir kiekvienas klaidingas medis nėra medis, ir klaidingas rąstas nėra rąstas, ir klaidingas sidabras nėra sidabras, ir apskritai, kas tik klaidinga, to nėra. O visa, kas nėra teisinga, yra klaidinga. Vadinasi, apie nieką nebus teisinga sakyti, kad tai yra, išskyrus nemirtingus dalykus. Įdėmiai apmąstyk šią išvadą, kad neatrodytų, jog su kuo nors turi nesutikti. Jeigu ji pagrįsta, beveik visą savo darbą užbaigėme; tikriausiai tai geriau paaiškės kitoje knygoje.

30. A. Dėkoju. O šitai pats vienas ir kartu su tavimi, kai skęsime tyloje, įdėmiai ir apdairiai apmąstysiu, jei tik neužslinks jokios tamsybės ir (labai to bijau) neprivers manęs jomis džiaugtis.

P. Tvirtai tikėk Dievą ir pavesk jam save visą, kiek tik gali. Nenorėk būti savo galioje ir tarsi priklausantis sau, bet pripažink, kad esi maloningiausio ir naudingiausio Viešpaties tarnas. Šitaip Jis nesiliaus kėlęs tave savęp ir neleis, kad kas nors su tavimi atsitiktų, išskyrus tai, kas naudinga, net tau to nežinant.

A. Girdžiu, tikiu ir, kiek tik galiu, paklūstu. Ir Jo paties didžiai meldžiu, kad kuo daugiausiai galėčiau. Nebent iš manęs ko nors daugiau pareikalautum?

P. Tuo tarpu pakaks. Vėliau, kai jau būsi Jį pamatęs, padarysi visa, ką Jis pats paves.

POKALBIAI SU SAVIMI

Antra knyga

I

1. A. Jau pakankamai ilgai buvo nutrauktas mūsų darbas. Nekantri yra meilė, ir nėra galo ašaroms, jei meilė negauna to, ką myli. Todėl pradėkime antrąją knygą.

P. Pradėkime.

A. Tikėkime, kad Dievas pagelbės.

P. Išties tikėkime, jei tik šitai yra mūsų galioje.

A. Jis pats yra mūsų galia.
P. Tad pasimelsk, kiek tik gali, trumpiausiai ir geriausiai.
A. Dieve, kuris visada esi tas pats, tepažinsiu save, tepažinsiu Tave. Pasimeldžiau.
P. Tu, kuris nori pažinti save, ar žinai, kad esi?
A. Žinau.
P. Iš kur žinai?
A. Nežinau.
P. Koks jautiesi esąs: paprastas ar sudėtingas?
A. Nežinau.
P. Ar žinai, kad judi?
A. Nežinau.
P. Ar žinai, kad mąstai?
A. Žinau.
P. Vadinasi, tai tiesa, kad tu mąstai?
A. Tiesa.
P. Ar žinai, kad esi nemirtingas?
A. Nežinau.
P. Ką pirmiausia trokšti sužinoti iš tu dalyku, kuriu sakeisi nežinąs?
A. Ar esu nemirtingas.
P. Vadinasi, myli gyvenimą?
A. Prisipažįstu, kad myliu.
P. Na, o kai sužinosi, kad esi nemirtingas, ar to pakaks?
A. Nors tai ir bus didelis dalykas, man to maža.
P. O kaip džiaugsiesi tuo mažu?
A. Kuo labiausiai.
P. Ir daugiau jau nebeverksi?
A. Visiškai ne.
P. Na, o jei pats gyvenimas pasirodys besąs toks, kad tau nebus leista pažinti nieko daugiau, negu žinai, ar susilaikysi nuo ašarų?
A. Priešingai. Verksiu taip, tarsi jokie gyvenimo visai nebūtų.
P. Vadinasi, gyvenimą myli ne dėl paties gyvenimo, bet dėl pažinimo.
A. Sutinku su šia išvada.
P. Na, o jei pats tas dalykų pažinimas padarytų tave nelaimingą?
A. Manau, kad tai jokiū būdu negali įvykti. Bet, jei taip yra, tai nėra vienas žmogus negali būti palaimintas; juk dabar esu nelaimingas ne dėl ko nors kito, o tik dėl dalykų nepažinimo. O jei ir dalykų pažinimas daro nelaimingą, tai nelaimė amžina.
P. Dabar matau visa, ko trokšti. Mat, kadangi manai, jog nėra vienas dėl pažinimo nėra nelaimingas, ir iš čia tikėtina, kad suvokimas daro žmogų palaimingą, o palaimintas nėra vienas, kuris negyvena, o negyvena tas, kurio nėra, tu nori būti, gyventi ir suvokti, bet būti tam, kad gyventum, o gyventi tam, kad suvoktum. Taigi žinai, kad esi, žinai, kad gyveni, žinai, kad suvoki. Bet nori žinoti, ar visi šie dalykai bus amžinai, ar nebus jų nė vieno, ar kuris nors išliks amžinai, o kuris nors išnyks, ar galės sumažėti arba padidėti, jei išliks visi trys?
A. Taip.
P. Vadinasi, jei įrodysime, kad gyvensime amžinai, tai iš to išplauks, kad ir būsime amžinai?
A. Taip.
P. Beliks išsiaiškinti apie pažinimą.

II

2. A. Mano supratimu, tokia tvarka aiškiausia ir trumpiausia.
P. Tad būk dabar pasiruošęs apdairiai ir tvirtai atsakinėti į mano klausimus.
A. Aš pasiruošęs.
P. Jei šis pasaulis išliks amžinai, ar teisinga, kad šis pasaulis išliks amžinai?
A. Kas galėtų tuo suabejoti?
P. Na, o jei neišliks, ar ne taip pat bus teisinga, kad pasaulis neišliks?
A. Neprieštarauju.
P. Na, o kai pražus, jei ketina pražūti, ar nebus tada teisinga, kad pasaulis pražuvo? Mat kol nėra teisinga tai, kad pasaulis išnyko, tol pasaulis neišnyksta. Vadinasi, yra prieštaravimas tarp teiginių "pasaulis išnyko" ir "nėra teisinga, kad pasaulis išnyko".
A. Ir su tuo sutinku.
P. Na, o su šituo? Ar, tavo manymu, gali būti kas nors teisinga, jei nėra tiesos?
A. Jokiu būdu negali.
P. Vadinasi, tiesa bus, net jei pražus pasaulis.
A. Negaliu paneigti.
P. Na, o jei išnyktų pati tiesa, ar nebūtų teisinga, kad tiesa išnyko?
A. Kas paneigtų ir šitai?
P. Bet nieko teisinga negali būti, jei nėra tiesos.
A. Su tuo jau kiek anksčiau sutikau.
P. Vadinasi, tiesa jokiu būdu neišnyks.
A. Tęsk, kaip pradejęs, nes nieko teisingiau už šią išvadą nėra.

III

3. P. Dabar norėčiau, kad man atsakytum, kas, tavo manymu, jaučia: siela ar kūnas?
A. Manau, kad siela.
P. Na, o ar tau atrodo, kad mąstymas priklauso sielai?
A. Be abejonės, atrodo.
P. Ar tik jai vienai, ar dar kam nors?
A. Be sielos, nematau nieko kita, tik Dievą, kur galečiau manyti esant mąstymą.
P. Dabar atkreipkime dėmesį į štai ką. Ką tu manytum, jei tau kas nors pasakytų, kad ši siena yra ne siena, bet medis?
A. Manyčiau, kad arba jo, arba mano juslės apsigaua arba kad šiuo vardu jis vadina sieną.
P. Na, o jeigu jis sienoje matytų medį, o tu - sieną, tai ar negalėtų būti teisinga ir viena, ir kita?
A. Jokiu būdu negalėtų, nes vienas ir tas pats daiktas negali būti ir medis, ir siena. Tegu vienam atrodo, kad tai yra viena, o kitam - kita. Vis tiek vieno kurio iš mūsų vaizdinys būtinai klaidingas.
P. Na, o jei tai nėra nei siena, nei medis ir judu abu apsigauate?
A. Gali būti ir taip.
P. Vadinasi, apie tai anksčiau nepagalvojai?

A. Prisipažįstu. Nepagalvojau. P. O jeigu sužinotumėte, kad tas daiktas jums atrodo kitaip, negu yra? Ar ir tada apsigautumėte?

A. Ne.

P. Vadinasi, gali būti taip, kad ir tai, kas rodosi, yra klaidinga, ir neapsigauna tas, kuriam rodosi?

A. Gali būti.

P. Vadinasi, reikia pripažinti, kad apsigauja ne tas, kuris mato tai, kas klaidinga, bet tas, kuris sutinka su tuo, kas klaidinga.

A. Žinoma, reikia pripažinti.

P. O kodėl tai, kas klaidinga, yra klaidinga?

A. Todėl, kad tai yra kitaip, negu atrodo.

P. Vadinasi, jei nebūtų tų, kuriems atrodo, tai nebūtų ir nieko klaidinga?

A. Taip, išvada tokia.

P. Vadinasi, netiesa slypi ne daiktuose, bet pojūtyje; bet neapsigauna tas, kuris nesutinka su tuo, kas klaidinga. Priename prie išvados, kad mes esame viena, o juslės - kita, nes, kai jos apsigauja, mes galime ir neapsigauti.

A. Neturiu su kuo nesutikti.

P. Bet ar drįsti sakyti, kad nesi apgautas tada, kai apsigauja siela?

A. Kaip drįščiau šitai sakyti?

P. Bet be sielos nėra jokio pojūčio, o be pojūčio - jokios netiesos. Vadinasi, siela arba [pati] daro klaidas, arba talkininkauja jas darant.

A. Tai, kas anksčiau pasakyta, verčia sutikti.

4. P. Dabar atsakyk štai ką: ar, tavo manymu, gali įvykti taip, kad netiesos kada nors nebebus?

A. Kaip galiu šitaip manyti, kai taip sunku rasti tiesą, jog sakyti, kad netiesos negali būti, betu neprotingiau, negu sakyti, kad negali būti tiesos?

P. Ar manai, kad tas, kuris negyvena, gali jausti?

A. Taip negali būti.

P. Išvada tokia: siela gyvena amžinai.

A. Per greitai verti mane džiūgauti: prašyčiau žingsnis po žingsnio.

P. Bet jeigu su viskuo sutikai teisingai, tai nematau nieko, dėl ko reiktų abejoti.

A. Sakau, per daug greitai. Šitaip esu priverstas greičiau manyti, kad su kuo nors sutikau neapgalvotai, negu būti tikras dėl sielos nemirtingumo. Bet išplėtok prieitą išvadą ir parodyk, kokių būdu ji padaryta.

P. Sakei, kad netiesos negali būti be pojūčio ir kad jos [iš viso] nebūti negali; vadinasi, pojūčiai yra amžini. Bet jokio pojūčio nėra be sielos; vadinasi, siela yra amžina. Be to, ji nepajėgi jausti, jei negyvena; vadinasi, siela gyvena amžinai.

IV

5. A. [Tavo įrodymas tarsi] "švininis durklas". Juk galėtum prieiti prie išvados, kad ir žmogus yra nemirtingas, jei sutikčiau su tavimi, kad šis pasaulis niekada negali būti be žmogaus, ir pasaulis yra amžinas.

P. Iš tiesų esi budrus. Tačiau tai, kad padarėme išvadą, jog gamta negali būti be sielos, nebent kada nors gamtoje nebus netiesos, nėra nereikšminga.

A. Pripažįstu, kad ši išvada teisinga. Bet, manau, reikia plačiau apsvarstyti, ar nesvyruoja

tai, su kuo anksčiau sutikome. Juk matau, kad žengtas nemažas žingsnis sielos nemirtingumo link.

P. Ar pakankamai apgalvojai, kad nesutiktum su kuo nors neapdairiai?

A. Pakankamai. Ir nematau nieko, dėl ko galėčiau kaltinti save neapgalvotumu.

P. Taigi priėjome išvadą, kad gamta negali būti be gyvos sielos.

A. Išvada prieita ta prasme, kad pakaitomis vienos sielos gali gimti, o kitos - mirti.

P. Na, o jei iš gamtos būtų pašalinta netiesa, tai ar neatsitiktų taip, kad visa būtų teisinga?

A. Mano supratimu, atsitiktų.

P. Atsakyk man, kodėl tau atrodo, kad ši siena teisinga?

A. Todėl, kad jos vaizdas manęs neapgauna.

P. Tai yra todėl, kad ji yra taip, kaip atrodo?

A. Taip.

P. Vadinasi, jei kas nors klaidinga dėl to, kad atrodo kitaip, negu yra, arba teisinga dėl to, kad atrodo taip, kaip yra, tai pašalinus tą, kuriam atrodo, nebūtų nieko nei teisinga, nei klaidinga. Bet jei gamtoje nėra netiesos, tai visa teisinga. O atrodyti kas nors gali tik gyvenančiai sielai. Vadinasi, siela išlieka gamtoje, jei netiesa negali būti pašalinta, išlieka, jei ir gali.

A. Nors ir matau, kad anksčiau prieita išvada labiau sustiprėjo, dėl šio papildymo nėra kiek nepajudėjome į priekį. Mat vis tiek lieka tai, kas mane didžiai jaudina, t.y. tai, kad sielos gimsta ir miršta ir kad ne dėl jų nemirtingumo, bet dėl to, kad vienai mirus į jos vietą ateina kita, atsitinka taip, kad jos visada yra pasaulyje.

6. P. Kaip tu manai, ar gali tai, kas kūniška, tai yra pažįstama jūslėmis, būti suvokta protu?

A. Manau, kad ne.

P. Na, o Dievas, tavo manymu, naudojasi jūslėmis, norėdamas pažinti daiktus?

A. Apie tai nedrįstu nieko neapgalvotai tvirtinti. Bet tiek, kiek leista spėti, manau, kad Dievas jokia būdu nesinaudoja jūslėmis.

P. Tad darome išvadą, kad jausti gali tik siela.

A. Daryk, bet tiek, kiek leidžia tikimybė.

P. Na, o ar sutinki, kad ši siena nėra siena, jei ji nėra teisinga siena?

A. Su niekuo lengviau nesutikčiau.

P. Ir kad kūnas nėra kūnas, jei jis nėra teisingas kūnas?

A. Su tuo lygiai taip pat sutinku.

P. Tad jei teisinga tik tai, kas yra taip, kaip atrodo, jei visa, kas kūniška, gali būti matoma tik jūslėmis, jei jausti gali tik siela, o kūnas, kuris nėra teisingas kūnas, nėra kūnas, tai iš to plaukia išvada, kad kūno negalėtų būti, jei nebūtų sielos. A. Tu pernelyg smarkiai verti mane sutikti, ir aš neturiu nieko, kuo galėčiau atremti tavo įrodymus.

V

7. P. Įdėmiai įsigilink į štai ką.

A. Esu pasiruošęs.

P. Tai tikrai akmuo. Jis teisingas akmuo, jei nėra kitaip, negu atrodo, ir jis nėra akmuo, jei nėra teisingas akmuo. Be to, jis gali būti matomas tik jūslėmis.

A. Taip.

P. Vadinasi, akmenų nėra slapčiausiose žemės gelmėse ir apskritai nėra ten, kur nėra tų, kurie galėtų jausti. Juk ir šito akmens nebūtų, jeigu mes jo nematytume; be to, jis nebebus

akmuo, kai mes išeisime, ir niekas kitas čia būdamas jo nematys. Jeigu gerai užsklęsi dėžutes, tai, nors ir daug būsi jose uždaręs, jose nieko nebebus. Ir pats medis iš vidaus visiškai nėra medis. Juk visa, kas yra neperregimo kūno gilybėje, lieka nematoma visoms juslėms, ir daroma išvada, kad viso to nėra. Juk jei būtų, būtų teisinga; o teisinga tik tai, kas yra taip, kaip atrodo; bet mes viso to nematome; vadinasi, viso to nėra. Nebent tu turi ką nors, kuo galėtum tam paprieštarauti.

A. Matau, kad tai išplaukia iš viso to, su kuo anksčiau sutikau. Bet juk tai taip kvaila, kad aš greičiau atsisakysiu bet kurio iš tų dalykų, su kuriais anksčiau sutikau, negu sutiksiu, kad šitai teisinga.

P. Nė kiek neprieštarauju. Tuomet pasižiūrėk, ką nori pasakyti: ar kad tai, kas kūniška, gali būti matoma tik juslėmis, ar kad jausti gali tik siela, ar kad yra medis arba kas nors kita, bet jie nėra teisingi; ar kad reikia kitaip apibrėžti, ką reiškia "teisinga"?

A. Prašau tavęs, apsvarstykime šį paskutini punktą.

8. P. Tuomet apibrėžk, kas yra "teisinga".

A. Teisinga tai, kas yra taip, kaip atrodo pažįstančiajam, jei jis nori ir gali pažinti.

P. Vadinasi, nebus teisinga tai, ko niekas negali pažinti? Toliau, jei klaidinga tai, kas atrodo kitaip, negu yra, tai ar nebus tas pats daiktas ir klaidingas, ir teisingas, jei vienam atrodo, kad šis akmuo yra akmuo, o kitam - medžio gabalas?

A. Mane labiausiai jaudina pirmasis klausimas. Kaip čia yra, jog tai, kas negali būti pažinta, kaip tik todėl nėra teisinga? Aš per daug nesirūpinu tuo, kad vienas ir tas pats daiktas yra kartu ir teisingas, ir klaidingas. Iš tiesų matau, kad tas pats daiktas, palyginti su įvairiais kitais, drauge yra ir didesnis, ir mažesnis. Bet iš to išplaukia, kad niekas pats savaime nėra nei didesnis, nei mažesnis. Juk šie žodžiai vartojami tik lyginant.

P. Bet jei sakai, kad niekas pats savaime nėra teisingas, ar nebijai, kad [iš to] gali kilti, jog niekas neegzistuoja pats savaime? Juk dėl tos pačios priežasties, kad štai šitas [daiktas] yra medis, jis yra ir teisingas medis. Ir negali atsitikti taip, kad medis būtų medis pats savaime, tai yra be pažįstančiojo, ir nebūtų teisingas medis.

A. Tokiu atveju štai ką sakau ir štai kaip apibrėžiu, ir nebijau, kad mano apibrėžimui gali būti priekaištaujama, kad jis pernelyg trumpas: man atrodo, kad teisinga tai, kas yra.

P. Vadinasi, niekas nebus klaidinga, kadangi visa, kas tik yra, yra teisinga?

A. Per tavo atsidūriau labai keblioje padėtyje ir visiškai nerandu, ką atsakyti. Atsitinka taip, kad, nors ir nenoriu būti mokomas kaip nors kitaip negu šiais klausimais, vis dėlto šių klausimų bijau.

VI

9. P. Dievas, kuriam save patikėjome, be abejones, suteiks pagalbą ir išvaduos mus iš šių sunkumų, jei tik tikėsime į Jį ir karštai Jam melsimės.

A. Šiuo atveju nieko mieliau nepadaryčiau, nes dar niekad manęs negaube toks rankas.

Dieve, mūsų Tėve, kuris ragini, kad melstumės, ir kuris suteiki tai, ko esi prašomas, jei tik tuomet, kai prašome tavęs, gyvename geriau ir esame geresni, išklausk mane, besiblaškantį šiose tamsybėse, ir ištiesk man savo dešinę. Parodyk man savo šviesą, atšauk mane nuo klaidžiojimų; tesugrįšiu Tavo vedamas į save ir į Tave. Amen.

P. Susikaupk, kiek gali, ir labai atidžiai klausykis.

A. Prašau tavęs, jei tik tau kas nors atejo į galvą, pasakyti, kad nevargtume.

P. Susikaupk. A. Štai jau nieko kito neveikiu.

10. P. Pirmiau svarstykite ir svarstykite, kas yra klaidinga.

A. Nustebsiu, jei klaidinga bus kažkas kita, o ne tai, kas yra ne taip, kaip atrodo.

P. Verčiau susikaupk, ir pirmiau paklausinėkime pačių juslių. Mat išties nevadinama klaidinga tai, ką mato akys, jei šitai neturi kokio panašumo į tai, kas teisinga. Pavyzdžiui, žmogus, kurį regime sapnuose, šiaip ar taip, nėra teisingas žmogus, bet yra klaidingas kaip tik dėl to, kad turi panašumo į teisingą. Juk kas gi, regėjęs šunį, teisingai sakytų, kad sapnavo žmogų? Taigi ir šis šuo klaidingas dėl to, kad panašus į teisingą.

A. Yra taip, kaip sakai.

P. Na, o jei kas nemiegodamas, pamatęs arklį, pamanytu, kad mato žmogų, ar ne dėl to apsigautu, kad jam pasirodė kažkas panašu i žmogų? Mat jei jam pasirodytu tik arklio pavidalas, jis negalėtų manyti matęs žmogų.

A. Visiškai sutinku.

P. Taip pat klaidingu vadiname medį, kurį matome nupieštą, veidą, kuris atspindi veidrodyje, bokštų judėjimą, kai pro juos plaukia žmonės, irklo lūžimą. Ir vadiname ne dėl ko nors kito, o tik dėl to, kad visi jie panašūs į teisingus.

A. Sutinku.

P. Lygiai taip pat mes apsigauname ir dėl dvynių, ir dėl kiaušinių, ir dėl tuo pačiu žiedu įspaustų antspaustu, ir dėl kitų panašių dalykų.

A. Įdėmiai seku tave ir sutinku.

P. Vadinasi, daiktų panašumas, kaip susijęs su regėjimu, yra netiesos motina.

A. Negaliu paneigti.

11. P. Bet visa ši panašumų gausybė, jei tik manęs neklaidina, gali būti padalyta į dvi dalis. Mat, viena vertus, panašumas būna tarp lygių daiktų, kita vertus, ir tarp blogesnių [kokybe]. Tarp lygių daiktų panašumas yra tuomet, kai mes sakome, kad šis panašus į tą taip, kaip tas panašus į šitą, pavyzdžiui, kaip pasakyta apie dvynius arba žiedo įspaudus. O panašumas tarp blogesnių daiktų esti tuomet, kai mes sakome, kad blogesnis panašus į geresnį. Juk kas gi žiūrės į veidrodį ir teisingai sakys, kad pats yra panašus į tą atvaizdą, o ne atvaizdas į jį? Tokio pobūdžio panašumų esti ir sielos patyrimuose, ir regimuose dalykuose. Bet ir tai, ką siela patiria, ji patiria pojūčiu, pvz., bokšto judėjimą, kurio nėra, arba pačia savimi, remdamasi tuo, ką gavo iš pojūčių; tokie yra sapnuojančių, o gal ir pamišusių žmonių regėjimai. Toliau iš tų panašumų, kurie pasireiškia pačiuose mūsų matomuose daiktuose, vieni įdiejami ir nuliedinami gamtos, kiti - gyvų būtybių. Gamta panašumus tarp blogesnių daiktų sukuria gimdydama ir atspindėdama: gimdydama, kai vaikai gimsta panašūs į tėvus, atspindėdama, kai kas nors atspindi, pavyzdžiui, įvairiuose veidrodžiuose. Juk nors ir daug veidrodžių padirbdina žmonės, ne jie patys nuliedina tuos atvaizdus, kuriuos atspindi veidrodžiai. O gyvų būtybių darbai yra paveiksluose ir kituose tokio pobūdžio kūriniuose. Prie šios rūšies gali būti priskirti, jei tik tokių pasitaiko, ir darbai, kuriuos atlieka demonai. O kūnų šešėlius, kadangi jie nėra per daug nutolę nuo daikto ir todėl vadinami panašiais į kūnus ir tarsi klaidingais kūnais, ir kadangi juos gali įvertinti akys, dera priskirti prie tokio pobūdžio panašumo, kurį atspindėdama sukuria gamta. Juk kiekvienas šviesoje padėtas kūnas atspindi šviesą ir į priešingą pusę meta šešėlį. O gal tau atrodo, kad kas nors čia prieštarautina?

A. Visai ne. Bet su nekantrumu trokštu sužinoti, kurlink šitai krypta.

12. P. Tada turime kantriai laukti, kol ir kitos juslės mums praneš, kad netiesa gyvuoja panašume į tai, kas teisinga. Juk ir klausos srityje pasitaiko beveik tiek pat panašumų rūšių, pavyzdžiui, kai girdėdami kalbančio žmogaus, kurio nematome, balsą, palaikome jį kuo kitu, i kuri jis panašus iš balso; o panašumo tarp blogesniu dalyku pavyzdys esti arba aidas, arba pažįstamas skambesys pačiose ausyse, arba koks nors juodojo strazdo ar varno

pamėgdžiojimas laikrodžiuose, arba tai, ką mano girdį sapnuojantys arba pamišę žmonės. O muzikantų falšiais vadinami tonai neįtikėtinais gerai, kaip vėliau paaiškės, liudija apie save kaip apie teisingus. Bet dabar pakanka ir to, kad jie nėra toli nuo panašumo į tuos tonus, kurie vadinami teisingais. Ar vis dar šitai seki?

A. Seku. Be to, su didžiausiu malonumu. Mat nededu jokių pastangų suprasti.

P. Tad, kad nedelstume, [atsakyk], ar, tavo manymu, galima lengvai atskirti lelijas pagal kvapą, čiobrelių medų iš skirtingų avilių pagal skonį, arba gulgės pūkų ir žąsies pūkų švelnumą lytėjimu?

A. Mano manymu, ne. P. Na, o kai mes sapnuojame, kad uodžiame, ragaujame arba liečiame tokius dalykus, ar neapgauna mūsų juo blogesnis vaizdinių panašumas, juo jis tuštesnis?

A. Tiesą sakai.

P. Taigi aišku, kad mes, suvedžijami panašumo tiek tarp lygių daiktų, tiek tarp blogesnių, apsigauname visais pojūčiais. O jei ir neapsigauname, susilaikydami nuo pritarimo arba atpažindami skirtumą, tai vis tiek tuos daiktus, kuriuos aptikome esant panašius į teisingus, vadiname klaidingais.

A. Negaliu abejoti.

VII

13. P. Dabar, kol vėl grįžtame prie to paties dalyko, idant aiškiau pasidarytų tai, ką siekiame parodyti, įdėmiai klausyk.

A. Aš pasiruošęs. Kalbėk, ką nori. Mat jau visam laikui nusprendžiau iškęsti šį vaikščiojimą ratu, ir jis manęs neišvargins, nes gyvenu didele viltimi atvykti ten, kurlink, jaučiu, mes veržiamės.

P. Gerai darai. Bet įdėmiai klausyk. Kai matome du panašius kiaušinius, ar, tavo manymu, galime pagrįstai teigti, kad vienas kuris jų yra klaidingas?

A. Mano manymu, jokiū būdu ne. Juk visi jie yra teisingi kiaušiniai, jei yra kiaušiniai.

P. Na, o kai matome atsispindintį veidrodyje atvaizdą, pagal kokius požymius pažįstame, kad jis klaidingas?

A. Be jokios abejonės, pagal tai, kad nėra sulaikomas, kad neatsiliepia, kad juda ne pats savaime, kad negyvena ir pagal kitus nesuskaičiuojamus požymius, kuriuos vardyti būtų ilgu.

P. Matau, kad nenori delsti, ir reikia paklusti tavo skubėjimui. Taigi, idant nesusmulkėčiau, [sakyk], ar tuos žmones, kuriuos matome sapnuose, pavadintum klaidingais, jei jie galėtų gyventi, kalbėti, būti sulaikyti nemiegančių ir jei nebūtų skirtumo tarp jų ir tų, su kuriais kalbamės ir kuriuos matome pabudę ir būdami sveiko proto?

A. Kokiū būdu šitai galėtų būti pagrįstai pasakyta?

P. Tad jeigu jie būtų teisingi dėl to, kad pasirodytų besą labai panašūs į teisingus, ir jeigu tarp jų ir teisingų nebūtų visiškai jokio skirtumo, o klaidingi būtų dėl to, kad dėl vienokių ar kitokių skirtumų paaiškėtų, jog jie nepanašūs, tai ar nereikia pripažinti, kad panašumas yra tiesos motina, o nepanašumas - netiesos?

A. Neturiu ką pasakyti prieš, ir man gėda, kad taip neapgalvotai anksčiau sutikau.

14. P. Juokinga, jei tau gėda. Tarsi ne būtent dėl šito būtume pasirinkę tokio pobūdžio pokalbius, kuriuos noriu pavadinti "Pokalbiais su savimi", nes kalbamės tik su savimi. Nors pavadinimas naujas ir galbūt grubus, tačiau pakankamai tinkamas dalyko esmei atskleisti.

Juk negalime ieškoti tiesos geresniu būdu, negu užduodami klausimus ir į juos atsakydami. Be to, vargiai atsirastų toks žmogus, kuriam nebūtų gėda likti nugalėtam ginče. Tad beveik visada atsitinka taip, kad gražiai pradėtą nagrinėti klausimą nustelbia padrikas užsispyrimo šauksmas, dažniausiai slapta, o kartais ir atvirai draskydamas sielas. Todėl, manau, man pasirodė ramiausia ir patogiausia, Dievo padedamam ieškoti tiesos, atsakinėjant sau į savo paties klausimus. Todėl tau nėra ko bijoti atsiimti ar atsisakyti savo nuomonės, jei tvirtinai ką neapgalvotai. Juk kitaip išeiti iš čia neįmanoma.

VIII

15. A. Tiesą sakai. Bet aš neaiškiai matau, su kuo blogai sutikau, išskyrus gal tik tai, kad pagrįstai klaidinga vadinama tai, kas nors šiek tiek panašu į tai, kas teisinga. Mat man visiškai neateina į galvą niekas kita, kas būtų verta pavadinti klaidingo vardu. Bet ir vel esu verčiamas pripažinti, kad tie dalykai, kurie vadinami klaidingais, taip vadinami dėl to, kad skiriasi nuo teisingų. Iš to daroma išvada, kad tas pats nepanašumas yra netiesos priežastis. Taigi esu sutrikęs, nes man sunkiai ateina į galvą kas nors, kas išplauktų iš priešingų priežasčių.

P. Na, o jei ši rūšis gamtoje yra viena ir vienintelė, kuri tokia yra (argi nežinai, kad peržvelgęs nesuskaičiuojamas gyvūnų rūšis, rasi vienintelį krokodilą, kuris kramtydamas judina viršutinį žandikaulį?) ypač dėl to, kad neįmanoma rasti beveik nieko, kas būtų panašu į kitą daiktą taip, kad bent kuo nors nuo jo nesiskirtų?

A. Aš tai suprantu, bet, kai galvoju, kad tai, ką vadiname klaidinga, yra ir kuo nors panašu, ir kuo nors nepanašu į tai, kas teisinga, neįstengiu atskirti, ar dėl panašumo, ar dėl nepanašumo tai nusipelnė vardo "klaidinga". Juk jei pasakysiu, jog dėl to, kad nepanašu, tai nebus nieko, ko negalima būtų pavadinti klaidinga, nes nėra nieko, kas nebūtų nepanašu į koki nors daiktą, kuri pripažinome esant teisingą. Kita vertus, jei pasakysiu, jog tai reikia vadinti klaidinga dėl to, kad panašu, tai ne tik prieštarautų tie kiaušiniai, kurie teisingi kaip tik dėl to, kad yra visiškai panašus, bet dargi neišsiseksiu nuo to, kuris spirs mane pripažinti, kad klaidinga yra visa, kadangi aš negaliu neigti, jog visa tarpusavyje tam tikru atžvilgiu panašu. Bet įsivaizduok, jog aš nebijau atsakyti, kad panašumas ir nepanašumas drauge pasistengia, kad kas nors pagrįstai būtų vadinama klaidinga. Kokią išeiti man pasiūlysi? Juk vis tiek bus reikalaujama, kad aš paskelbčiau, jog visa yra klaidinga; mat visa, kaip anksčiau pasakyta, pasirodo besą tarpusavyje tam tikru atžvilgiu ir panašu, ir nepanašu. Jei nebijočiau tų daugybės pabaisų, pro kurias maniau neseniai praplaukęs, tai man beliktų pasakyti, kad klaidinga yra ne kas kita, kaip tai, kas yra vienaip, bet atrodo kitaip. [Bijau], nes tada esu vėl nubloškiamas nelaukto vandens verpeto, kad pasakyčiau, jog teisinga tai, kas yra taip, kaip atrodo. Iš to kyla, kad be pažįstanciojo niekas negali būti teisinga, o čia aš ir turiu bijoti laivo sudužimo į slapčiausias uolas, kurios yra teisingos, nors ir nežinomos. Arba, jei pasakysiu, kad teisinga tai, kas yra, tai kils kiekvienam prieštaravimą kelianti išvada, kad to, kas klaidinga, nėra niekur. Taigi grįžta tos bangos atgal, ir matau, kad, su tokia kantrybe žiūrėdamas į tavo lėtumą, aš ne kiek nepajudėjau į priekį.

IX

16. P. Geriau įdėmiai įsigilink, nes aš jokiū būdu negalėčiau sutikti, kad mes veltui meldėme dieviškos pagalbos. Mat, mums išbandžius visus, kiek įstengėme, dalykus, matau, kad nebelieka nieko, kas teisėtai galėtų būti pavadinta klaidinga, išskyrus tai, kas arba vaizduoja save esant tuo, kuo nėra, arba apskritai veržiasi būti ir nėra. Bet pirmoji to, kas klaidinga, rūšis, yra arba apgaulė, arba prasimanymas. Juk apgaulinga pagrįstai vadinama tai, kas turi kokį nors troškimą apgauti, kurio negalima suvokti be sielos; jis iš dalies atsiranda proto pagalba, iš dalies dėl prigimties; proto pagalba - protingose būtybėse, pavyzdžiui, žmogui; dėl prigimties - žvėryse, pavyzdžiui, lapėje. O tai, ką aš vadinu pramanyta, atsiranda tada, kai žmonės sako netiesą. Jie nuo apgavikų skiriasi tuo, kad kiekvienas apgavikas siekia apgauti, bet ne kiekvienas, kuris sako netiesą, nori apgauti. Juk ir mimai, ir komedijos, ir daugybė poezijos kūrinų kupini pramanytų dalykų veikiau tam, kad džiugintų, o ne apgaudinėtų, ir beveik visi, kurie juokauja, sako netiesą. Bet apgaviku arba apgaudinėjančiu pagrįstai vadinamas tas, kieno rūpestis yra ką nors apgauti. O tuos, kurie nesistengia apgauti, bet tik ką nors prasimano, visi nedvejodami pavadins pramanytojais arba, jei taip nėra, tiesiog sakančiais netiesą. O gal tu turi ką pasakyti prieš?

17. A. Prašau tęsti, nes galbūt dabar ir pradėjai mokyti neklaidingu dalyku apie klaidingus dalykus. Bet noriu sužinoti, kokia bus ta rūšis, kuri, kaip sakei, veržiasi būti ir nėra.

P. O kodėl tau nenorėti? Tai tie patys dalykai, apie kuriuos daug kalbėjome anksčiau. Ar tau neatrodo, kad tavo atvaizdas veidrodyje tarsi nori būti tavimi pačiu ir klaidingas todėl, kad nėra?

A. Žinoma, atrodo, kad taip yra.

P. O kiekvienas paveikslas arba kiekviena statula ir visi tokio pobūdžio menininkų darbai? Ar jie nesiveržia būti tuo, į ką panašūs jie padaryti?

A. Visiškai pritariu.

P. Manau, sutinki, kad šiai rūšiai priklauso ir tie dalykai, dėl kurių apsigauja miegantys arba pamišę žmonės?

A. Taip. Ir jokie kiti negalėtų priklausyti labiau, jokie dalykai labiau nesiveržia būti tokie, kokius mato nemiegantys arba sveiko proto žmonės, o klaidingi jie dėl to, kad negali būti tuo, kuo veržiasi būti.

P. Kodėl turėčiau plačiau pasakoti apie bokštų ėjimą, apie įmerktą irklą arba apie kūnų šešėlius? Juk, mano manymu, aišku, kad juos reikia matuoti tuo pačiu matu.

A. Visiškai aišku.

P. Ką ir kalbėti apie kitus pojūčius; juk kiekvienas svarstydamas aptiks, kad daiktuose, kuriuos patiriame jaslėmis, klaidinga vadinama tai, kas veržiasi kuo nors būti ir nėra.

X

18. A. Tiesą sakai. Bet stebiuosi, kodėl tau atrodė, kad iš šio būrio reikia išskirti poezijos kurinius, juokus ir kitokį melą?

P. Todėl, kad neabejotinai viena yra norėti būti klaidingam, o kita - negalėti būti teisingam. Taigi tokių žmonių darbų, kaip komedijos arba tragedijos, mimai arba kiti panašaus pobūdžio [kūriniai], negalime priskirti prie dailininkų ir skulptorių dirbinių⁶. Juk nupieštas žmogus, nors ir veržiasi įgyti žmogaus išvaizdą, negali būti teisingas taip, kaip tai, kas pavaizduota komikų knygoje. Be to, visi tie dirbiniai nenori būti klaidingi arba yra

klaidingi ne dėl kokio savo troškimo, bet dėl tam tikros būtinybės ir tiek, kiek gali paklusti prasimanančiojo valiai. O Roscijus, iš prigimties teisingas žmogus, savo noru scenoje buvo klaidinga Hekubė, bet tuo pačiu noru buvo ir teisingas tragedijos aktorius, žinoma, dėl to, kad įvykdė tai, ką užsibrėžė, ir klaidingas Priamas dėl to, kad mėgdžiojo Priamą, bet pats juo nebuvo. Iš čia kyla kažkas nuostabu, bet niekas neabejoja, jog tai yra iš tikrųjų.

A. Kas tai yra?

P. Kas gi daugiau, jei ne tai, kad visi dalykai tam tikru atžvilgiu teisingi dėl to, dėl ko tam tikru atžvilgiu yra klaidingi, ir būti teisingiems jiems padeda tik tai, kad kitu atžvilgiu jie klaidingi. Todėl, jeigu jie vengia būti klaidingi, tai jokių būdu nepasieks to, kuo nori arba privalo būti. Juk kaip tas Roscijus, kurį paminėjau, galėtų būti teisingas tragedijos aktorius, jei nenorėtų būti klaidingas Hektoras, klaidinga Andromachė, klaidingas Herkulis ir taip toliau? Arba kaip galėtų būti teisingas paveikslas, jei arklys [jame] nebūtų klaidingas? Kaip veidrodyje gali būti teisingas žmogaus atvaizdas, jei [jis] nebūtų klaidingas žmogus? Todėl, jei kai kuriems dalykams naudinga būti kuo nors, kas klaidinga, idant jie būtų kuo nors, kas teisinga, tai kodėl taip stipriai bijomės netiesos ir kaip didžio gėrio siekiame tiesos?

A. Nežinau ir labai stebiuosi, nes šiuose pavyzdžiuose nematau nieko, ką verta pamėgdžioti. Juk neprivalome ir mes, it aktoriai arba kokie atspindžiai veidrodžiuose, arba Mirono varine telyčaitė⁷, sekti svetima išvaizda ir ją pamėgdžioti, ir dėl to būti klaidingi, idant savo išvaizda būtume teisingi, bet privalome ieškoti to, kas teisinga ir tarsi dėl dvilypės ir sau prieštaraujančios prigimties nėra tam tikra dalimi klaidinga, idant tam tikra dalimi būtų teisinga.

P. Ieškai kažko, kas didinga ir dieviška. Bet jei tai rasime, ar nepripažinsime, kad pati tiesa sudaryta ir sujungta iš šių dalykų, tiesa, iš kurios gauna vardą visa, kas kokių nors būdu vadinama teisinga?

A. Mielai su tuo sutinku.

XI

19. P. Tad kaip tau atrodo, ar samprotavimo mokslas teisingas ar klaidingas?

A. Kas galėtų suabejoti, kad teisingas? Bet taipgi teisinga ir gramatika.

P. Ar taip pat, kaip samprotavimo mokslas?

A. Nežinau, kas galėtų būti teisingiau už tai, kas teisinga.

P. Žinoma, tai, kas neturi nieko klaidinga. Kiek anksčiau apie tai mąstydamas susidūrei su tokiais daiktais, kurie kažkaip negalėtų būti teisingi, jei nebūtų klaidingi. Argi nežinai, kad visi tie prasimanyti ir aiškiai klaidingi dalykai priklauso gramatikos mokslui?

A. Tiesa, šitai aš žinau. Tačiau, mano manymu, ne dėl gramatikos jie klaidingi, bet jos dėka parodomi, kokie yra, būtent, kad pramanytas pasakojimas yra melas, sudėtas dėl naudos ar dėl malonumo. O gramatikos mokslas yra aiškios kalbos sargas ir tvarkytojas. Jo veikimo būtinybė verčia jį sutvarkyti visokią žmogišką kalbą (taip pat ir prasimanymus), patikėtą atminčiai ar rašmenims, ne darant ją klaidingą, bet atskleidžiant ir suteikiant jai tam tikrą protingą pagrindą.

P. Labai gerai. Dabar aš nė kiek nesirūpinu, ar tu teisingai apibrėžei ir išskyrei šiuos dalykus, bet noriu sužinoti, ar pati gramatika parodo, kad šitai taip yra, ar samprotavimo mokslas.

A. Aš neneigiu, kad galia ir įgudimas apibrėžti, kurio dėka dabar pabandžiau atskirti šiuos

dalykus, turi būti priskiriami samprotavimo menui.

20. P. Na, o pati gramatika? Ar ne todėl ji teisinga, jei teisinga, kad yra mokslas? Juk mokslo vardas kilęs iš žodžio /mokyti/. O apie nė vieną negalima sakyti, kad jis nežino to, ką išmoko ir ką prisimena. Be to, nė vienas nežino to, kas klaidinga. Vadinasi, kiekvienas mokslas teisingas.

A. Išties nepastebiu, su kuo šiame samprotavime sutikome neapgalvotai. Tačiau nuogaštauju, kad jo dėka kam nors nepasirodytu, jog ir anie pasakojimai yra teisingi; juk ir juos mes išmokstame bei prisimename.

P. Nejaugi mūsų mokytojas nenorėjo, kad mes tikėtume ir išmanytume tai, ko jis mokė?

A. Anaipol, atkakliai reikalavo, kad išmanytume.

P. Negi jis kada reikalavo, kad mes tikėtume Dedalą skridus?

A. Iš tiesų niekada šito nereikalavo. Tačiau aiškino, kad mes vargiai galėtume laikyti ką nors rankose, jei nelaikytume pasakojimo atmintyje.

P. Taigi tu neigi, jog teisinga tai, kad šitai yra pramanytas pasakojimas ir kad šitai išgarsintas Dedalas?

A. Ne, neneigiu, kad šitai teisinga.

P. Vadinasi, tu neneigi, kad, kuomet mokeisi šių dalykų, mokeisi to, kas teisinga. Mat, jei tai, kad Dedalas skrido, būtų teisinga, o vaikai laikytų tai pramanytu pasakojimu ir pasakotų kaip pramanyta, tai savo galvose jie turėtų klaidingus dalykus būtent dėl to, kad dalykai, kuriuos jie pasakotų, būtų teisingi. Štai iš čia ir išplaukia tai, kuo mes anksčiau stebėjomės: pasakojimas apie Dedalo skrydį negalėtų būti teisingas, jei nebūtų klaidinga, kad Dedalas skrido.

A. Tai aš suprantu. Bet noriu sužinoti, ką mes per tai pasiekiamo.

P. Ką gi kita, jei ne tai, kad tas samprotavimas, kuriuo remdamiesi priėjome išvadą, jog mokslas negali būti mokslas, jei jis nemoko teisingu dalyku, nėra klaidingas?

A. O kaip tai susiję su [mūsų] klausimu?

P. Ogi taip, kad noriu, jog tu man pasakytum, kodėl gramatika yra mokslas; juk ji teisinga todėl, kad yra mokslas.

A. Nežinau, ką galėčiau tau atsakyti.

P. Ar tau neatrodo, kad ji jokiū būdu negalėtų būti mokslas, jei joje niekas nebūtų apibrėžta, suskirstyta ir padalyta į rūšis bei dalis?

A. Dabar suprantu, apie ką kalbi. Man neateina į galvą jokio mokslo jokia sąranga, kuriame nebūtų apibrėžimu, padalijimu, samprotavimu tuomet, kai aiškinama, kas yra tai ir tai, kai kiekvienai daliai be painiojimo priskiriama tai, kas jai priklauso, kai nepraleidžiama nieko, kas [jai] būdinga, ir nepriskiriama nieko, kas svetima (būtent viso to, dėl ko mokslas vadinamas mokslu).

P. Vadinasi, ir viso to, dėl ko mokslas vadinamas teisingu?

A. Mano akimis žiūrint, tokia išvada teisinga.

21. P. O dabar atsakyk, kokiam mokslui priklauso apibrėžimų, padalijimų, suskirstymų pagrindai.

A. Jau anksčiau sakyta, kad šitai apima samprotavimo taisyklės.

P. Taigi gramatika, kaip mokslas ir kaip teisingas mokslas, atsirado to paties meno dėka, kurį tu anksčiau apgynei nuo netiesos. Tokią išvadą man dera padaryti ne tik apie gramatiką, bet ir apskritai apie visus mokslus. Juk tu sakei, ir sakei teisingai, kad nežinai ne vieno mokslo, kuriame galia apibrėžti ir suskirstyti nedarytu jo paties mokslu. O jei mokslai teisingi dėl to, kad yra mokslai, tai ar ims kas nors neigti, kad tas mokslas, kurio dėka visi mokslai teisingi, yra pati tiesa?

A. Jau visai netoli to, kad aš sutikčiau. Tačiau mane trikdo tai, kad mes ir samprotavimo

pagrindus priskiriame prie tų pačių mokslų. Todėl manau, kad tiesa veikia yra tai, kieno dėka ir patys šie pagrindai yra teisingi.

P. Puiku ir labai apdairu. Bet, manau, neneigi, kad šis mokslas teisingas dėl to, kad yra mokslas?

A. Priešingai. Būtent tai mane ir jaudina. Juk aš taip pat pastebėjau, kad jis yra mokslas ir būtent dėl to vadinamas teisingu.

P. Kaip tai? Negi tu manai, kad jis kaip nors kitaip galėtų būti mokslas, jei visa jame nebūtų apibrėžta ir suskirstyta?

A. Neturiu nieko kita, ką galėčiau pasakyti.

P. Bet, jei ši pareiga priklauso jam, tai jis teisingas savo paties dėka. Tad ar stebėtis kas, jei mokslas, dėl kurio visa yra teisinga, savo paties dėka ir pats savaime bus teisinga tiesa?

A. Niekas man netrukdo pereiti tiesiai prie šios nuomonės.

XII

22. P. Tuomet įsigilink į keletą likusių dalykų.

A. Dėstyk, jei ką turi. Tik tegul tai būna man suprantama ir mielai priimtina.

P. Mes žinome, jog sakoma, kad viena buvoja kitame dviem būdais: pirmu atveju viena kitame yra taip, kad gali būti atskirta ir gali buvoti kitur, kaip antai šis medis yra šioje vietoje, kaip saulė - rytuose; antru atveju kas nors subjekte yra taip, kad negali būti atskirtas [nuo jo], kaip antai forma ir rūšis, kurią mes matome šiame medyje, kaip šviesa saulėje, kaip karštis ugnyje, kaip mokslas sieloje ir kiti panašūs dalykai. Ar tau atrodo kitaip?

A. Šitai mums visiškai nenauja ir kuo stropiausiai nuo pat ankstyvos jaunystės perprasta ir pažinta. Todėl paklaustas apie šiuos dalykus galiu be jokio svarstymo su tuo sutikti.

P. Taip? Tad ar sutinki, kad tai, kas neatskiriamai yra subjekte, negalėtų išlikti, jei neišliktų pats subjektas?

A. Manau, kad ir šitai neišvengiama. Juk kiekvienas, nuodugnai tyrinėjantis daiktus, supranta, kad subjektui išliekant, tai, kas yra subjekte, gali ir neišlikti. Štai šio kūno spalva dėl ligos arba dėl amžiaus gali pakisti, nors pats kūnas dar neišnyksta. Šitai visiškai vienodai galioja ne visais atvejais, o tik tada, kai tai, kas yra subjektuose, juose yra ne tam, kad būtų patys subjektai. Juk ne dėl šios spalvos, kuria nudažytą sieną mes matome, atsitinka taip, kad ši siena yra siena. Mat jei ji kokio atsitiktinumo dėka pajuostų arba pabaltų, arba įgytų kokią kitą spalvą, tai vis tiek išliktų ir būtų vadinama siena. Tačiau ugnis nebūtų ugnis, jei neturėtų karščio, ir sniego mes negalime vadinti sniegu, jei jis nėra baltas.

XIII

23. Bet kas gi nesutiktų su tuo, apie ką klausei? Arba kam gi pasirodytų, kad gali atsitikti taip, jog tai, kas yra subjekte, subjektui žūvant, išliks? Juk būtų keista ir visiškai neatitiktų tiesos, jei tai, ko nebūtų, jei nebūtų subjekte, galėtų būti tuomet, kai paties subjekto nebūtų.

P. Vadinasi, rasta tai, ko ieškojome.

A. Ką tu sakai?

P. Tai, ką girdi.

A. Tad negi jau aišku, kad siela yra nemirtinga?

P. Jei tai, su kuo sutikai, teisinga, tai aiškių aiškiausia; nebent sakytum, kad siela, nors ir mirtų, būtų siela. A. Niekada negalėčiau šito teigti, bet sakau, jog būtent dėl to, kad žūtų, atsitiktų taip, kad ji nebebūtų siela. Ir neatitraukia manęs nuo šios nuomonės tai, kas pasakyta didžiųjų filosofų: esą tas pradai, kuris, kad ir kur atėjęs, suteikia gyvybę, negalįs įsileisti į save mirties. Juk nors šviesa apšviečia kiekvieną vietą, į kurią tik įstengia prasiskverbti, ir dėl žinomos priešingu dalyku prigimties negali įsileisti į save tamsos, ji gęsta, o jai užgesus anoji vieta prisipildo tamsos. Tokiu būdu tai, kas priešinosi tamsai, niekaip neįsileido tamsos į save ir išnykdamas užleido jai vietą taip, kaip galėjo ją užleisti išeidamas. Taigi bijau, kad kūnui mirtis neateitu taip, kaip vietai tamsa: kartais išeinant sielai kaip šviesai, o kartais jai ten pat užgesus. Tad saugumo dėl kūno mirties apskritai jau nėra; tačiau pageidautina kokia nors tokia mirties rūšis, kuria [mirštant kūnui] siela išeitų iš jo nesužeista ir persikeltų į vietą (jei tik yra kokia nors tokia vieta), kur negalėtų užgesti. O jei šitai neįmanoma, jei siela, kaip šviesa, įsižiebia pačiame kūne ir negali pratęsti savo buvimo kitur, be to, jei kiekviena mirtis yra tam tikras sielos arba gyvybės užgesimas kūne, tai reikia pasirinkti (kiek tai leidžiama žmogui) tokį gyvenimo būdą, kuriuo pats gyvenimas būtų gyvenamas be rūpesčių ir ramiai, nors aš ir nežinau, kaip tai įmanoma, jei siela miršta. O, didžiai palaimingi tie, kurie savo pačių arba kieno nors kito dėka įsitikino, kad, nors siela ir žūtų, mirties bijoti nedera! Bet manęs nelaimingo ligi šiol neįstengė įtikinti jokie įrodymai, jokios knygos.

24. P. Nedejuok. Žmogaus siela yra nemirtinga.

A. Kuo remdamasis gali tai įrodyti?

P. Tuo, dėl ko tu su dideliu, mano manymu, atsargumu sutikai anksčiau.

A. Nors aš ir prisimenu, kad tavęs klausiamas neatsakiau nieko, kas būtų mažiau apgalvota, vis dėlto prašau tave atskleisti pačią esmę, kad pamatytume, kur tokiais aplinkiniais keliais atėjome. Be to, noriu, kad manęs daugiau neklausinėtum. Juk jei trumpai suminėsi tuos dalykus, su kuriais sutikau, tai kam bereikės mano atsakymų? Ar tam, kad veltui vilkinčiau džiaugsmus, jei kartais pasiekėme ką nors gera?

P. Padarysiu tai, ko, matau, nori, bet tu labai įdėmiai klausykis.

A. Kalbėk gi; kam kankini?

P. Jei amžinai išlieka visa, kas yra subjekte, tai būtinai turi išlikti ir pats subjektas. Kiekvienas mokslas yra subjekte, sieloje. Vadinasi, jei mokslas išlieka amžinai, tai būtina, kad amžinai išliktų ir siela. Bet mokslas yra tiesa, o tiesa, kaip šios knygos pradžioje įtikino protas, išlieka amžinai, ir apie ją niekada nesakoma, kad ji mirusi. Tad sielos nemirtingumą nebeprasmiškai neįsigaudo tik tas, kas įrodys, kad su kuriuo nors iš anksčiau svarstytų dalykų buvo sutikta neteisingai.

XIV

25. A. Aš jau noriu pasinerti į džiaugsmus, tačiau šiek tiek susilaikau dėl dviejų priežasčių. Mat, pirma, man keista, kad naudojomės tokiu aplinkiniu keliu, laikydamiesi nežinia kokios samprotavimų grandinės, kai visa tai, apie ką buvo kalbama, galėjo būti įrodyta taip trumpai, kaip tai padaryta dabar. Todėl man neramu, kad kalba ilgai vaikščiojo aplink tarsi tam, kad paspėstu pinkles. Antra, aš nematau, koku būdu sieloje amžinai yra mokslas,

ypač samprotavimo mokslas, jei jį išmano tiek nedaug žmonių, o ir tas, kuris išmano, daug laiko nuo vaikystės buvo nemokytas. Juk negalime sakyti, kad neišmanančių sielos nėra sielos arba kad sieloje yra mokslas, kurio jie neišmano. Tad, jei tai didžiai kvaila, belieka padaryti išvadą, kad arba tiesa ne amžinai yra sieloje, arba minėtas mokslas nėra tiesa.

26. P. Matai, kad mūsų samprotavimas ne veltui ėjo tokiais aplinkiniais keliais. Juk stengėmės sužinoti, kas yra tiesa. Tačiau nematau, kad šiame daiktų miške, išvaikščioję beveik visus takelius, ir dabar galėtume tai surasti. Bet ką mums daryti? Mesti tai, ką pradėjome, ir laukti, ar nepaklius mums į rankas iš svetimu knygų kas nors, kas patenkintu ši klausimą? Mat, manau, ir iki mūsų laiku parašyta daug knygų, kuriu mes neskaitėme, ir dabar, idant nekalbėtume apie tai, ko nežinome, mums aišku, kad apie ši dalyką rašoma ir eilėmis, ir proza, be to, rašoma tokiu vyru, kuriu kuriniai negali nuo mūsų pasislėpti ir kuriu gabumus aptikome esant tokius, kad negalime nesitikėti rasią jų raštuose tai, ką norime rasti; ypač tuomet, kai čia pat prieš mūsų akis yra tas, kuriame pažinome atgimus tą tobulą iškalbą, kurios liūdėjome kaip mirusios. Argi tas, kuris savo kūriniais mokė, kaip reikia gyventi, leis mums nepažinti gyvenimo prigimties?⁸

A. Aš, tiesa, taip nemanau ir tikiuosi iš jo daug. Bet liūdžiu dėl vieno dalyko, tai yra, kad savo užsidegimo, nukreipto tiek į jį, tiek į tiesą, mes negalime atskleisti jam taip, kaip norime. Juk jis išties pasigailėtų mūsų troškulio ir liėtųsi daug greičiau negu dabar. Jis saugus nuo rūpesčių, nes jau visiškai įsitikino sielos nemirtingumu ir galbūt nežino, kad yra žmonių, kurie pakankamai pažino šio nežinojimo našta ir kuriems nepagelbėti, ypač tuomet, kai jie prašo, būtų žiauru. O tas kitas, nors artimos draugystės dėka ir žino aistringą mūsų troškimą, yra taip toli nuo mūsų, o ir mes dabar esame taip prikaustyti [prie vietos], kad vargiai galime bent jau pasiųsti jam laišką. Manau, kad jis, naudodamasis anapus Alpių laisvu laiku, jau užbaigė savo eiles, kurių apžavėta išnyksta mirties baimė ir išgujamas įsisenėjusio ledo užgrūdintas dvasinis sąstingis ir šaltis⁹. Bet tol, kol atsitinka dalykai, kurie ne mūsų galioje, ar ne gėda, kad veltui žūsta mūsų laisvas laikas, o suvaržyta siela priklauso nuo abejotinių sprendimų?

XV

27. O kur yra tai, kad meldėme ir meldžiame Dievą parodyti kelią mums, ieškantiems ne turtų, ne kūniškų malonumų, ne garbingų visuomeninių pareigų ir aukštų postų, bet savo sielos ir Jo paties? Tad nejau apleis Jis mus, ar apleisime Jį mes?

P. Ne. Juk jam visiškai nebūdinga apleisti tuos, kurie trokšta panašių dalykų. Todėl ir mums turėtų būti svetima mintis apleisti tokį vadovą. Todėl, jei patinka, pakartokime trumpai, kaip priėjome dvi žinomas išvadas, tai yra kad tiesa išlieka amžinai ir kad tiesa yra samprotavimo pagrindai. Juk tu sakei, kad šios išvados nepatikimos, tad juo mažiau esame ramūs dėl viso klausimo galutinės išvados. O gal geriau paklauskime, kaip mokslas gali slypėti neišmanančioje sieloje, kurios negalime nevadinti siela? Juk būtent šių dalykų pasirodė esąs paskatintas būtinai vėl suabejoti tais dalykais, su kuriais buvai sutikęs.

A. Ne. Pirmiau išnagrinėkime anuos dalykus, o paskui pasižiūrėsime į šį klausimą. Šitaip, mano manymu, neliks jokio pagrindo ginčytis.

P. Tebūnie taip, bet sukaupt visą dėmesį ir būk itin apdairus. Juk žinau, kas su tavimi atsitinka, kai tu klausaisi: tuo tarpu, kai skiri pernelyg daug dėmesio išvadai ir lauki, kad štai štai ji jau bus prieita, su tais dalykais, apie kuriuos klausama, nenuodugnai ištyręs sutinki.

A. Tikriausiai kalbi tiesą; bet aš stengsiuosi kovoti su tokia liga, kiek galėdamas. Tik tu jau pradek klausinėti, kad neužtruktume dėl nebūtinų dalykų.

28. P. Kiek pamenu, išvadą, kad tiesa negali pražūti, padarėme iš to, kad, jei pražūtų ne tik visas pasaulis, bet ir pati tiesa, tai butu teisinga, kad pražuvo ir pasaulis, ir tiesa. Bet be tiesos nėra nieko teisinga. Vadinasi, tiesa jokių būdu nežūva.

A. Aš šitai pripažįstu ir labai stebėčiausi, jei tai būtų klaidinga.

P. Tad pažiūrėkime į kitą klausimą.

A. Prašau tavęs leisti man šiek tiek pamąstyti, kad paskui vėl gėdingai negrįžčiau prie šio klausimo.

P. Tad argi nebus teisinga, kad tiesa pražuvo? Jei nebus, vadinasi, tiesa nežūva. O jei bus teisinga, tai iš kur po tiesos pražūties bus teisinga, jei jau jokios tiesos nebėra?

A. Nebeturiu nieko, ką dar galėčiau apgalvoti ir apmąstyti. Pereik prie kito klausimo. Būtinai padarysime, kiek pajėgsime, kad šitai perskaitytu mokyti ir protingi vyrai ir ištaisytu mūsų neapdairumą, jei jo esama, nes aš, manau, nei dabar, nei kada nors negalėčiau rasti nieko, kas tam prieštarautų.

29. P. Tad ar vadinama kas nors tiesa, išskyrus tai, kieno dėka teisinga tai, kas teisinga?

A. Jokių būdu ne.

P. Ar pagrįstai teisinga vadinama tik tai, kas nėra klaidinga?

A. Abejoti tuo būtų beprotybė.

P. Argi nėra klaidinga tai, kas padaryta pagal kieno nors pavyzdį, tačiau nėra tai, į ką rodosi esą panašu?

A. Iš tiesų nežinau nieko kita, ką mieliau pavadinčiau klaidinga. Tačiau klaidinga paprastai vadinama ir tai, kas labai toli nuo panašumo į tai, kas teisinga.

P. O kas šitai neigia? Tačiau tai bent šiek tiek pamėgdžioja tai, kas teisinga.

A. Kokiu būdu? Juk kuomet pasakojama Medėją skridus sujungtomis sparnuotomis gyvatėmis, šis pasakojimas nėra nieko ir pamėgdžioti, nes tas dalykas, kurio iš viso nėra, negali nieko ir pamėgdžioti.

P. Teisingai sakai. Bet neatkreipi dėmesio į tai, kad tas dalykas, kurio iš viso nėra, negali būti pavadintas klaidingu. Juk jei jis klaidingas, tai jis yra; o jei jo nėra, tai jis nėra klaidingas.

A. Tad negi mes nesakysime, kad šis kažkoks keistas pasakojimas apie Medėją yra klaidingas?

P. Ne. Mat, jei tai - įvykis, tai kokiu būdu jis yra klaidingas, o jei tai nėra įvykis, tai kokiu būdu jis keistas?

A. Regiu stebėtiną dalyką. Negi tuomet, kai girdžiu sakant: "milžiniškos sparnuotos gyvatės pakinkytos vežiman"¹⁰, neturiu pavadinti to klaidinga?

P. Žinoma, turi. Juk tai dalykas, apie kurį tu gali sakyti, kad jis klaidingas.

A. Kas tai yra?

P. Žinoma, mintis, kurią išsako pati eilute.

A. Ir kaipgi ji pamėgdžioja tai, kas teisinga?

P. Ogi kad išsakoma taip, tarsi Medėja iš tiesų būtų tai dariusi. Taigi klaidinga mintis pamėgdžioja teisingas mintis pačiu jos išsakymu. Jei ja netikima, tai ji pamėgdžioja teisingas mintis tik tuo, kad taip išsakoma; be to, ji tik klaidinga, bet ne klaidinanti, o jei ji siekia tikėjimo, tai pamėgdžioja teisingas mintis, kuriomis tikima.

A. Dabar aš suprantu, kad yra didelis skirtumas tarp tų dalykų, kuriuos sakome, ir tų, apie kuriuos ką nors sakome; todėl jau sutinku (nes tik šitai mane atitraukdavo atgal), kad tai, ką mes vadiname klaidinga, klaidinga vadiname nepagrįstai, jei tai nepamėgdžioja ko nors, kas teisinga. Juk kuris, teigiantis, kad akmuo yra klaidingas sidabras, nebūtų teisėtai

išjuoktas? Tačiau jei kas sakytų, kad akmuo yra sidabras, tai mes pasakytume, kad jis sako tai, kas klaidinga, tai yra išsako klaidingą mintį. Tačiau alavą ir šviną, manau, ne beprasmiškai vadiname klaidingu sidabru, kadangi šie metalai tarsi pamegdžioja sidabrą; iš to plaukia, kad klaidinga ne musu mintis, o butent tai, apie ką ji išsakoma.

XVI

30. P. Gerai supranti. Bet pažiūrėk, ar galime ir sidabrą atitinkamai pavadinti klaidingu švinu. A. Manau, kad ne.

P. O kodėl ne?

A. Nežinau; žinau tik, kad tai pasakyčiau labai prieš savo valią.

P. Turbūt todėl, kad sidabras yra geresnis, ir taip pavadintas jis tarsi įžeidžiamas. Tuo tarpu švinui būtų tarsi tam tikra garbė, jei jis būtų pavadintas klaidingu sidabru.

A. Tu visiškai išaiškinau tai, ko norėjau. Ir todėl, manau, negarbingais ir niekingais teisėtai laikomi tie, kurie pasirodo viešai su moterišku apdaru ir kuriuos, nežinau, ar klaidingomis moterimis, ar klaidingais vyrais geriau tiktų vadinti. Tačiau, be abejonės, juos galime vadinti teisingais aktoriais ir teisingais begarbiais, arba, jei jie slepiasi ir ką nors negarbinga pagarsina tik gėdingi gandai, tai, mano manymu, neprieštaraudami tiesai vadiname juos teisingais niekam tikusiais žmonėmis.

P. Pasvarstyti apie tai galėsime kitur; juk atsitinka daug dalykų, kurie tartum daugelio paviršutinišku sprendimu atrodo gėdingi, tačiau dėl kokio nors [savo] pagirtino tikslo pasirodo esą garbingi. Sudėtingas klausimas: ar vyras, norėdamas išvaduoti tėvynę, privalėtų apsilvilkęs moterišką tuniką apgaudinėti priešą ir ar būtent dėl to, kad taptų klaidinga moterimi, jis tik nebūtų dar teisingesnis vyras? O išminčius, būdamas tikras, kad jo gyvenimas bus būtinas žmonijai, ar norėtų labiau mirti iš šalčio, negu prisidengti moteriškais rūbais, jei nieko kita nebūtų? Bet apie tai, kaip jau sakyta, pasvarstysime kitąkart. Juk, žinoma, tu matai, kiek daug reikia tyrinėti, kaip ilgai tai turi užtrukti, kad nebūtų pulta į neatleistinas klaidas. O dabar, manau, aišku ir neabejotina, kad kas nors klaidinga yra tik dėl tam tikro pamegdžiojimo to, kas teisinga. Ir to šiam klausimui pakanka.

XVII

31. A. Pereik prie likusių klausimų, nes šiuo klausimu esu puikiai įtikintas.

P. Tuomet noriu sužinoti, ar, be mokslų, kurių mokomės ir prie kurių dera priskirti ir išminties meilę, galime rasti ką nors teisinga taip, kad tai nebūtų, panašiai kaip teatrinis Achilas, viena vertus, klaidinga, idant, kita vertus, galėtų būti teisinga.

A. Man atrodo, kad tokių dalykų galime rasti daug. Juk šis akmuo nepriklauso mokslams, tačiau kad būtų teisingas akmuo, jis nemėgdžioja nieko, pagal ką būtų vadinamas klaidingu. Matai, kad, prisiminus šį vieną pavyzdį, reikia atsisakyti nesuskaičiuojamų kitų, kurie savaime šauna į galvą mąstantiems.

P. Visiškai sutinku. Bet ar tau neatrodo, kad visiems jiems tinka vienas kūno vardas?

A. Atrodytų, jei arba būčiau tikras, kad tuštuma yra niekas, arba manyčiau, kad pačią sielą reikia priskirti prie kūnu, arba tikėčiau, kad ir Dievas yra koks nors kūnas. Visi šie dalykai,

jei jie yra, mano akimis žiūrint, yra klaidingi ir teisingi ne dėl kieno nors pamėgdžiojimo.

P. Siunti mus į ilgą kelią; bet aš eisiu, kiek pajėgsiu, trumpiausiu keliu. Juk, be abejo, viena yra tai, ką vadini tuštuma, o kita - tai, ką vadini tiesa.

A. Visai kas kita. Juk kas būtų tuščiau už mane, jei manyčiau, kad tiesa yra kokia nors tuštuma, arba jei taip įnirtingai siečiau ko nors tuščio? O ką kita, be tiesos, aš trokštu rasti?

P. Tuomet tu tikriausiai sutinki su tuo, kad nėra nieko teisinga, kas teisinga būtų ne tiesos dėka.

A. Tai jau seniai aišku.

P. Ar abejoji tuo, kad nėra jokios kitos tuštumos, išskyrus pačią tuštumą?

A. Visiškai neabejoju.

P. Tuomet, mano galva, manai, kad tiesa yra koks nors kūnas?

A. Jokių būdu ne.

P. Tuomet kuri nors iš kūno dalių?

A. Nežinau.

P. Na, bet tai nesvarbu; juk, manau, tu žinai bent jau tai, kad tuštuma, jei ji yra, labiau yra ten, kur nėra jokio kūno.

A. Tai, žinoma, aišku.

P. Tad kodėl mes delsiame? Ar tau atrodo, kad tiesa sukūrė tuštumą arba kad kas nors, kame nėra tiesos, yra teisinga?

A. Neatrodo.

P. Vadinasi, tuštuma nėra teisinga dėl to, kad ji negali atsirasti iš to, kas nėra tuštuma; be to, aišku, kad nėra teisinga tai, kas neturi tiesos, ir apskritai tai, kas vadinama tuštuma, tuštuma vadinama dėl to, kad yra niekas. Tad kaip gali būti teisinga tai, ko nėra, arba kaip gali būti tai, kas iš esmės yra niekas?

A. Tiek jau to, palikime tuštumą kaip tuštumą.

XVIII

32. O ką gali pasakyti apie kitus dalykus?

P. Ką, jei ne tai, kas, kaip matai, didžiai mane palaiko. Lieka siela ir Dievas. Jei jiedu teisingi dėl to, kad juose yra tiesa, tai Dievo nemirtingumu niekas negali abejoti. O siela laikoma nemirtinga, jei įrodoma, kad tiesa, kuri negali pražūti, joje taip pat yra. Todėl pasižiūrėkime i paskutini klausimą: ar kūnas nėra tikrai teisingas, tai yra ar jame yra ne tiesa, bet tarsi kažkoks tiesos atvaizdas? Juk jei ir kūne, kuris, kaip pakankamai aišku, pražūva, mes rasime ką nors teisinga tokio pobūdžio, kaip moksluose, tai tuojau pat samprotavimo mokslas nebebus tiesa, kurios dėka visi mokslai yra teisingi. Juk teisingas ir kūnas, kuris atrodo nesąs sukurtas pagal samprotavimo pagrindus. O jei ir kūnas teisingas dėl kokio nors pamėgdžiojimo ir dėl to nėra grynai teisingas, tai tikriausiai neatsiras nieko, kas trukdytu tvirtinti samprotavimo pagrindus esant pačia tiesa.

A. Kol kas patyrinėkime kūną, nors nemanau, kad šis ginčas bus baigtas ir tada, kai tai bus išsiaiškinta.

P. O iš kur tu žinai, ko nori Dievas? Taigi klausyk. Aš manau, kad kūnas susideda iš tam tikros formos ir rūšinių ypatybių. Jei jis jų neturėtų, tai nebūtų kūnas, o jei jas turėtų teisingas, tai būtų siela. O gal reikia manyti kitaip?

A. Su kai kuo sutinku, o dėl kitko abejoju. Mat sutinku, kad kūnas nebūtų kūnas, jei jis

nebūtų laikomas tam tikros figūros. Tačiau ne visai suprantu, kaip jis būtų siela, jei turėtų teisingą figūrą.

P. Negi tu nieko neprisimeni iš knygos pradžios ir iš savo svarstymų apie geometriją?

A. Gerai, kad priminei. Labai puikiai prisimenu, be to, su didžiausiu malonumu.

P. Ar aptinkamos kūnuose tokios figūros, apie kokias aiškina minėtasis mokslas?

A. Ne. Ir randama, kad jos neįtikėtinai labiau blogesnės.

P. Tad kurias iš jų laikai teisingomis?

A. Prašau tavęs nemanyti, kad reikia manęs klausti ir apie tai. Juk kas gi būtų tokio aklo proto, kad nematytu, jog tos figūros, apie kurias moko geometrija, slypi pačioje tiesoje arba tiesa slypi jose, o kūno figūros, nors ir atrodo tarsi besiveržiančios jų link, nežinia kaip pamėgdžioja tiesą ir todėl yra klaidingos? Dabar aš suprantu viską, ką stengeisi [man] parodyti.

XIX

33. P. Tad kam gi mums reikia stengtis sužinoti apie samprotavimo mokslą? Juk jei geometrines figūras slypi tiesoje arba tiesa - jose, tai niekas neabejoja, kad jos glūdi musu sieloje, tai yra mūsų mąstyme, ir iš to plaukia, kad ir tiesa glūdi musu sieloje. Jei kiekvienas mokslas sieloje yra taip, kaip subjekte, neatskiriamai ir tiesa negali pražuti, tai kodėl, klausiu, dėl nežinia kokio draugiškumo mirčiai abejojame amžinu sielos gyvenimu? Argi minėtoji linija, keturkampis ar apvalinys turi ką nors pamėgdžioti, idant būtų teisingi?

A. Jokiu būdu negaliu tuo tikėti, nebent linija kartais būtų kas kita, o ne ilgis be pločio, arba apskritimas būtų kas kita, o ne ratu apvesta linija, visur vienodai kryptanti į centrą.

P. Tad kodėl delsiame? Ar ten, kur yra šie dalykai, tiesos nėra?

A. Tenukreipia Dievas beprotybę.

P. Ar mokslas glūdi ne sieloje?

A. Kas galėtų šitai teigti?

P. Bet galbūt, žūvant subjektui, tai, kas yra subjekte, gali išlikti?

A. Kaip gi galėčiau būti tuo įtikintas?

P. Biečia tiesai pražūti.

A. Kaip tai gali atsitikti?

P. Vadinas, siela yra nemirtinga. Patikėk pagaliau savo įrodymais, patikėk tiesai; ji šaukia, kad gyvena tavyje, kad yra nemirtinga ir kad jokia kūno mirtis negali atimti iš jos josios buveinės. Nusigręžk nuo savo šešėlio, sugrįžk į save; nėra jokios [kitos] tavo pražūtis, tik užmiršimas, kad pražūti negali.

A. Girdžiu, atsipeikėju, pradedu prisiminti. Bet prašau tave paaiškinti likusius dalykus. Kaip reikia suvokti mokslo ir tiesos buvimą neišmanančioje sieloje? Juk sielos negalime pavadinti mirtinga.

P. Šis klausimas reikalauja kitos knygos, jei nori, kad jis būtų aptartas nuodugnai. Ir drauge aš manau, kad tau reikia peržiūrėti tuos dalykus, kuriuos, kiek pajėgėme, ištyrėme. Mat jei nėra vienas dalykas iš tų, su kuriais sutikome, nekelia abejonių, tai, mano manymu, mes daug nuveikėme ir galime ramiai tyrinėti kitus dalykus.

XX

34. A. Yra būtent taip, kaip sakai, ir aš mielai paklūstu tavo nurodymams. Bet pirmą negu baigsi knygą, norėčiau paprašyti trumpai paaiškinti bent jau, kuo skiriasi teisinga figūra, glūdinti mąstyme, nuo tos, kurią susikuria vaizduotė, graikiškai vadinama arba fantazija, arba fantazma.

P. Klausiu apie tai, ką matyti gali tik tyriausias ir kieno regėjimui tu mažai išlavintas; ir dabar, eidami šiais aplinkiniais keliais, mes esame užsiėmę ne kuo kitu, o tavo lavinimu, idant būtum tinkamas tai regėti. Tačiau galbūt trumpai parodysiu, kaip gali būti paaiškinta, kad skirtumas yra labai didelis. Štai, įsivaizduok, ką nors užmiršai, ir kiti nori tau priminti. Taigi jie, vardydami įvairius, tarsi panašius dalykus, sako: "Ar tai yra šitai, ar tai?" Tu, tiesa, nematai to, ką trokšti prisiminti, tačiau matai, kad tai, kas vardinama, yra ne tai. Argi tuomet, kai šitai atsitinka, tau atrodo, kad tai yra visiškai užmarštis? Juk pats atskirimas, kuris nepriima to, kas tau klaidingai priminama, yra tam tikra prisiminimo dalis.

A. Atrodo, kad taip.

P. Taigi tokie žmonės dar nemato tiesos, tačiau negali būti nė apgauti bei suklaidinti, be to, pakankamai žino, ko ieško. Bet jei tau kas pasakytų, kad tu, praėjus keletui dienų po tavo gimimo, juokeisi, tai neišdrįstum sakyti, kad tai melas. Ir jei šitai pasakytų žmogus, kuriuo reikia tikėti, tai tu neprisimintum, tačiau patikėtum; juk visas tas laikas palaidotas giliausioje užmarštyje. Ar manai kitaip?

A. Visiškai sutinku.

P. Taigi ši užmarštis labai skiriasi nuo anos, tačiau ana yra vidurinioji. Mat yra dar viena užmarštis, esanti arčiau prisiminimo ir tiesos pamatymo; į ją panašu, kai mes ką nors matome ir tiksliai prisimename, kad tai kažkada matėme, ir tvirtiname, kad žinome, tačiau sunkiai galime prisiminti ir atgaivinti, kur, kada, kaip ir pas ką mes tai pažinome. Pavyzdžiui, jei mums tai nutinka su žmogumi, tai klausiamo, kur su juo susipažinome. Kai jis primena, visos aplinkybės tarsi šviesa netikėtai plūsteli į atmintį, ir mums daugiau nebėra jokio vargo prisiminti. Negi tokia [užmarštis] rūšis tau nepažįstama ir nesuprantama?

A. Kas galėtų būti už tai aiškiau? Arba kas dažniau [už tai] man paprastai nutinka?

35. P. Tokie yra tie, kurie puikiai išmano laisvuosius mokslus. Mat mokydami jie, be abejonės, atranda šiuos mokslus, paslėptus savyje užmaršties, ir kažkaip atkasa. Tačiau nėra patenkinti ir nesustoja tol, kol plačiausiai ir geriausiai neįsisiūri į visą tiesos veidą, tiesos, kurios tam tikras spindesys jau sklinda ir iš mokslų. Bet iš jų lyg į vaizduotės veidrodį liejasi kai kurios klaidingos spalvos ir formos. Jos dažnai apgauna ir suklaidina ieškančius, priversdamos manyti, kad tai yra viskas, ką jie žino arba ko ieško. Būtent tokiu įsivaizdavimu su dideliu atsargumu reikia vengti. Jie sugaunami apgaudinėjant, nes keičiasi, pasikeitus tarsi vaizduotės veidrodžiui. Tuo tarpu tiesos veidas lieka vienas ir nekintamas. Juk vaizduotė piešia sau tai vienokio, tai kitokio dydžio kvadratą ir stato jį tarsi prieš akis, o vidinis mąstymas, norintis regėti tai, kas teisinga, atsigręžia, jei gali, verčiau į tai, pagal ką sprendžia, kad visi jie yra kvadratai.

A. Na, o jei mums kas pasakytų, kad vidinis mąstymas sprendžia pagal tai, ką paprastai mato akimis?

P. Kodėl tada jis sprendžia, jei tik yra gerai išlavintas, kad bet koks teisingas rutulys su teisinga plokštuma liečiasi vienu tašku? Ką panašaus kada nors mate arba gali matyti akis, kai pati vaizduote negali sukurti nieko iš tokio pobūdžio daiktu? Ar ne tą patį įrodome, kai įsivaizduodami brėžiame sieloje mažiausią apskritimą ir tiesiame nuo jo į centrą linijas? Juk, kai nutiesiame dvi linijas, tarp kuriu vargiai galima būtų įvesti adatą, nebegalime tarp jų vaizduotėje nuriesti kitų linijų taip, kad iki centro jos ateitu be jokio susiliejiimo, nors

protas tvirtina, kad jų nutiesti galima nesuskaičiuojamą daugybę ir kad jos, būdamos neįtikėtinais mažai nutolusios viena nuo kitos, susiliesti gali tik centre. Tad kiekviename tarpe tarp jų galima nubrėžti ir apskritimą. Vaizduote šito atlikti negali ir yra silpnesne už pačias akis, nes jų dėka yra įkvėpta sielai. Todėl aišku, kad ji labai skiriasi nuo tiesos ir kad tiesa nematoma tol, kol matomi tokie vaizdiniai.

36. Apie šiuos dalykus išsamiau ir tiksliau bus kalbama tada, kai imsime svarstyti apie suvokimą. Ši tema mūsų numatyta po to, kai paaiškinsime ir išnagrinėsime, kiek įstengsime, apie sielos gyvenimą visa, kas mus jaudina. Manau, kad, nors žmogaus mirtis ir nenužudo sielos, tu didžiai bijai, kad ji vis dėlto neatneštų visų dalykų ir pačios tiesos, jei kokia buvo atskleista, užmaršties.

A. Neįmanoma pakankamai išreikšti, kaip smarkiai reikia bijoti šio blogio. Juk koks bus tas amžinasis gyvenimas arba kokios mirties nereikia norėti labiau už jį, jei siela gyvens taip, kaip matome ją gyvenant ką tik gimusiame vaike? O ką ir kalbėti apie gyvenimą, kuris gyvenamas įsčiose (nemanau, kad jo nėra)!

P. Būk tvirtas. Dievas pagelbės mums, ieškantiems (tai mes jaučiame jau dabar), Dievas, žadantis po gyvenimo šiame kūne didžiausią palaimą ir tiesos pilnatvę be jokios apgaulės.

A. Teįvyksta taip, kaip tikimės.

PAAIŠKINIMAI

1 /Animal/ - "gyvūnas, gyva būtybė" kilęs iš /anima/ "oras, gyvybinis pradas, siela". Kadangi šiame tekste /anima/ vartojama sielos prasme, tai /animal/ tikslinga versti ne "gyva būtybė", bet "turinti sielą būtybė".

2 Alypijus - Augustino jaunystės draugas, buvęs kartu dramatišką jo atsivertimo akimirka (/Conf./ 8, 27). Priėmė krikštą drauge su Augustinu ir jo sūnumi.

3 Lotyniškos sąvokos /mens/ vertimas žodžiu "mąstymas" yra sąlyginis. Verčiant į anglų k. ji perteikiama žodžiu /mind/, o į rusų - /rassudok/. Plačiau žr. šios knygos /Įvada/.

4 T.y. dialogas "Hortenzijus". Jo išlikę tik fragmentai.

5 Kornelijus Celsas - enciklopedistas, gyvenęs Tiberijaus laikais (I a. po Kr.). Sudarė enciklopediją "Menai" (/Artes/), kurios išliko tik 8 knygos, svarbios medicinos istorijai. Neišlikusiose enciklopedijos knygose buvo nagrinėjamos žemes ukių, retorikos ir karo meno problemos.

6 Ši vieta išversta pagal vertėjo į anglų kalbą G.Watson (Sain Augustine. /Soliloquies and immortality of the soul/ With an Introduction, translation and Commentary by G.Watson. - Warminster, 1990) priimtą skaitymo variantą /non possumus/.

7 Mironas - graikų skulptorius, gyvenęs V a. pr. Kr. Sukūrė skulptūras Atėnų, Olimpijos, Delfų šventykloms. Žymiausias jo kūrinys - skulptūra "Disko metikas". Čia minimas kitas žymus jo darbas "Varinė telyčaitė", kuriam skirta 30 epigramų, įėjusių į "Palatino antologiją".

8 Čia, matyt, turimas galvoje Milano vyskupas Ambraziejus (apie 340 - 397), Augustino dvasinis mokytojas. Yra hipotezių, kad tai galėtų būti ir Manlijus Teodoras, kuriam Augustinas dedikavo "Apie palaimingą gyvenimą" (/De beata vita/).

9 Tikriausiai turimas omenyje Zenobijus. Jį, kaip poetą, besidomintį amžiniais klausimais, Augustinas mini knygoje "Apie tvarką" (/De ordine/ 1, 20).

10 Ši eilutė priskiriama tragikui Pakuvijui (220 - 130 pr. Kristų). Ji išsaugota Cicerono (/De inventione/ 1, 27)